

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Επισπεύδον Τμήμα)

σε συνεργασία με το

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ

ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΩΤΗΣ ΚΑΙ

ΔΕΥΤΕΡΗΣ/ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ»

Γλώσσα και πολιτισμός στα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά. Επεξεργασία με τη μεθοδολογία των σωμάτων κειμένων.

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία της Καράμπελα Πασχαλίας

Εξεταστική Επιτροπή:

Καθηγήτρια Κατερίνα Θ.Φραντζή, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών (επιβλέπουσα),
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Καθηγήτρια Βασιλεία Κούρτη - Καζούλλη, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής
Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μαριάνθη Οικονομάκου, Επ. Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής
Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία εντάσσεται σε έρευνα που εκπονείται από τις Καθηγήτριες Βασιλεία Κούρτη-Καζούλλη, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης και Κατερίνα Θ. Φραντζή, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Η έρευνα αυτή αφορά στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά, διαχρονικά. Στην παρούσα φάση, το αντικείμενο επικεντρώνεται στα σχολικά εγχειρίδια διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά. Ο στόχος είναι αφενός η διάσωση και διατήρηση της πολιτισμικής και γλωσσικής κληρονομιάς, αφετέρου η μελέτη των γλωσσικών εγχειριδίων για την εξόρυξη πολιτισμικής, ιστορικής, εκπαιδευτικής, κοινωνιολογικής, γλωσσολογικής και ανθρωπολογικής πληροφορίας. Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιείται η εύρεση, η συλλογή και η ψηφιοποίηση σχολικών εγχειριδίων της Ελληνικής Διασποράς. Το ψηφιοποιημένο γλωσσικό υλικό οργανώνεται και μετατρέπεται έτσι, ώστε να είναι επεξεργάσιμο από εργαλεία επεξεργασίας σωμάτων κειμένων. Η έρευνα, στηριζόμενη μεθοδολογικά στα σώματα κειμένων, χαρακτηρίζεται, στο γνωστικό της πεδίο, από πρωτοτυπία και καινοτομία. Η πληροφορία που εξάγεται από την επεξεργασία και μελέτη του ψηφιοποιημένου γλωσσικού υλικού αφορά πλήθος εφαρμογών, όπως την ιστορία, τη διατήρηση της γλωσσικής κληρονομιάς, την εκπαίδευση, τη γλωσσολογία, την κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία.

Περίληψη	4
Abstract	5
1. Εισαγωγή	6
2. Θεωρητικό πλαίσιο	8
2.1 Η ελληνική γλώσσα ως δεύτερη στη διασπορά.....	8
2.2 Δεύτερη Γλώσσα.....	8
2.3 Διασπορά	9
2.4 Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά	11
2.5 Σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά.....	14
2.6 Συμβολή σχολικών εγχειριδίων	15
2.7 Τα πρώτα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά.....	16
2.8 Σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά.....	17
2.9 Θέματα ταυτότητας στη διασπορά.....	19
3. Μεθοδολογία Έρευνας.....	20
3.1 Λίγα λόγια για τα Σώματα Κειμένων	20
3.2 Μεθοδολογικά εργαλεία Σωμάτων Κειμένων	23
3.3 Μελέτες βασισμένες σε Σώματα Κειμένων και οδηγούμενες από Σώματα Κειμένων...	25
3.4 Σώματα Κειμένων και σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της δεύτερης/ξένης γλώσσας.....	25
4. Συλλογή, οργάνωση, επεξεργασία και ανάλυση του γλωσσικού υλικού.....	27
4.1 Συλλογή, ψηφιοποίηση και οργάνωση του γλωσσικού υλικού	27
4.2 Περιγραφή του σχολικού εγχειριδίου	28
4.3 Επεξεργασία, μελέτη και ανάλυση του γλωσσικού υλικού	29
5. Συμπεράσματα – μελλοντικές κατευθύνσεις για έρευνα.....	37
Βιβλιογραφία.....	39
Παραρτήματα	Error! Bookmark not defined.
Παράρτημα 1.....	41
Παράρτημα 2.....	45

Περίληψη

Το αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά. Όσον αφορά στο θεωρητικό πλαίσιο θα παρουσιαστεί η διδασκαλία της γλώσσας στη διασπορά, ως αντικείμενο της διδασκαλίας δεύτερης/ξένης γλώσσας και τα σχετικά εγχειρίδια καθώς και η συνεισφορά των σωμάτων κειμένων για τη διδασκαλία της δεύτερης/ ξένης γλώσσας, ειδικά με εφαρμογές στο γλωσσικό υλικό και τα γλωσσικά εγχειρίδια. Στόχος της εργασίας είναι καταρχάς η ψηφιοποίηση γλωσσικών εγχειριδίων και η μετατροπή του ψηφιοποιημένου υλικού σε επεξεργάσιμη μορφή. Το ψηφιοποιημένο αυτό υλικό έχει πλήθος εφαρμογών, όπως στη διδασκαλία της γλώσσας, στη γλωσσολογία, στη διατήρηση της γλωσσικής κληρονομιάς, στην κοινωνιολογία, στην ανθρωπολογία, στην ιστορία κ.α. Δεύτερος στόχος της εργασίας είναι η μελέτη του ψηφιοποιημένου υλικού. Τρίτος στόχος είναι μια πρώτη αυτόματη επεξεργασία του γλωσσικού υλικού με τη μεθοδολογία σωμάτων κειμένων για την εξόρυξη του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται σε αυτό. Τέταρτος στόχος είναι η διερεύνηση ειδικού θέματος που θα αναδειχθεί από το ίδιο το υλικό. Όσον αφορά στη μεθοδολογία έρευνας, θα περιγραφεί η εύρεση, συλλογή, ψηφιοποίηση, οργάνωση και επεξεργασία του υλικού ενώ στα αποτελέσματα θα παρουσιαστεί το ψηφιοποιημένο σε επεξεργάσιμη μορφή γλωσσικό υλικό και αποτελέσματα της επεξεργασίας του με εργαλεία σωμάτων κειμένων. Η συγκεκριμένη έρευνα θα εφαρμοστεί στο εγχειρίδιο 'Κυριακούδη, Μ. (1979). *Ευγενική Κληρονομιά*. Stamford, Connecticut: James Publications.'. Τέλος, θα γίνουν προτάσεις περαιτέρω εφαρμογών του ψηφιοποιημένου γλωσσικού υλικού για μελλοντική έρευνα.

Abstract

The master thesis focuses on the teaching of the Greek language in the diaspora. Regarding the theoretical framework, language teaching in the diaspora will be presented, in the context of second/ foreign language teaching and the relevant textbooks as well as the contribution of a corpus for second/ foreign language teaching, with applications to the language material and the language textbooks. Its aim is the digitalisation of the textbook and the conversion of this digitalized material to an editable form. The material has multiple applications to the sustainability of the language inheritance, the sociology, the anthropology, the history etc. The second goal of the master thesis is to study the findings from the textbook. Thirdly, it aims to automatically process the data by using the methodologies provided by corpus linguistics and mainly by retrieving the vocabulary from it. The fourth objective is the investigation of a special topic that will emerge from the material itself following corpus- driven research. Regarding the research methodology, the finding, the collection, the digitization, the organization and the processing of the material will be described, while the results will present the digitized language material in an editable form and the results of its processing with text corpus tools. The specific research will be applied to the textbook 'Kyriakoudi, M. (1979). 'Evgeniki Klironomia'. Stamford, Connecticut: James Publications.' Finally, further applications of the digitized language material will be suggested for future research.

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η γλωσσική διδασκαλία της ελληνικής στη διασπορά ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας. Η εργασία χωρίζεται σε τρία βασικά μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελεί μια σύντομη βιβλιογραφική ανασκόπηση η οποία μελετάει το φαινόμενο της διασποράς σε όλες του τις διαστάσεις, εστιάζοντας κυρίως στη γλωσσική διδασκαλία. Γίνεται μια σύντομη αναφορά στα μεταναστευτικά κύματα κατά τη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας και τις ιδιαιτερότητες του κάθε ενός. Στη συνέχεια, περιγράφονται και αναλύονται έννοιες οι οποίες είναι απαραίτητες για να αντιληφθεί κανείς τις ιδιαιτερότητες της γλωσσικής διδασκαλίας στη διασπορά όπως είναι η πρώτη, δεύτερη και ξένη γλώσσα καθώς και το θέμα των ταυτοτήτων το οποίο επηρεάζει αλλά και επηρεάζεται από τη γλωσσική διδασκαλία. Επιπρόσθετα, γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο έως σήμερα εκπαιδευτικό σύστημα και παρουσιάζονται έρευνες και έργα τα οποία έχουν πραγματοποιηθεί με στόχο τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού και προγραμμάτων σπουδών αλλά και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για τη γλωσσική διδασκαλία της ελληνικής στη διασπορά.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας εστιάζει στη μεθοδολογία σωμάτων κειμένων, τα βασικά μεθοδολογικά εργαλεία, καθώς και ορισμένες βασικές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί στο αντικείμενο. Γίνεται αναφορά στη διάκριση μεταξύ των μελετών βασισμένες σε σώματα κειμένων και τις μελέτες οδηγούμενες από σώματα κειμένων. Γενικότερα, οι δυνατότητες που δίνονται με την επεξεργασία σωμάτων κειμένων επιτρέπουν την ενδελεχή μελέτη του υλικού που θα ήταν δύσκολη έως ανέφικτη χρησιμοποιώντας μόνο το γλωσσικό μας αισθητήριο ως φυσικοί ομιλητές.

Τέλος, στο τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας, μελετάται το εγχειρίδιο 'Ευγενική κληρονομιά' Κυριακούδη, Μ. (1979). Το σχολικό εγχειρίδιο μετατρέπεται σε επεξεργάσιμη μορφή με μονοτονικό σύστημα και μέσω του ελεύθερου λογισμικού AntConc (Anthony, L. 2022) γίνεται η επεξεργασία του ως σώμα κειμένων. Τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται απαντώνται χρησιμοποιώντας βασικά μεθοδολογικά εργαλεία όπως είναι ο πίνακας συχνοτήτων και οι συμφραστικοί πίνακες. Μέσα από τη μελέτη και την επεξεργασία του λεξιλογίου του κειμένου γίνεται μια απόπειρα εξαγωγής συμπερασμάτων για τα στοιχεία τα οποία η συγγραφέας ήθελε να περάσει στους μαθητές της διασποράς. Στο τέλος γίνεται αναφορά σε μελλοντικές κατευθύνσεις.

Το ερευνητικό ερώτημα το οποίο τέθηκε στην παρούσα εργασία αφορά τη θεματολογία του σχολικού εγχειριδίου. Δεδομένου ότι το συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό απευθύνεται σε μαθητές που διδάσκονται την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα στη διασπορά, το εγχειρίδιο αναφέρεται σε ιστορικά γεγονότα, σε θεσμούς οι οποίοι είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικοί στην ελληνική παράδοση όπως είναι η οικογένεια και η φιλοξενία καθώς και σε τρόπους συμπεριφοράς όπως είναι για παράδειγμα το να αποκαλούμε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας με την προσφώνηση κύριος/κυρία είτε με άμεση είτε με έμμεση αναφορά. Έτσι στην εργασία αυτή διερευνούνται τα εξής ερωτήματα:

- ποιες είναι οι πιο συχνές λέξεις στο κείμενο.
- ποια συμπεράσματα μπορούμε να εξάγουμε από την συχνότητα εμφάνισής τους και τα συμφραζόμενά τους.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1 Η ελληνική γλώσσα ως δεύτερη στη διασπορά

Η γλώσσα των ανθρώπων στη διασπορά αφορά τη γλώσσα των ανθρώπων της διασποράς, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και στον Καναδά, είναι γνωστή ως ‘γλώσσα πολιτισμικής κληρονομιάς’ (heritage language) ενώ στην Ευρώπη ονομάζεται ‘δεύτερη γλώσσα’, ‘ξένη γλώσσα’ ή ‘μητρική γλώσσα’. Σύμφωνα με τον Billash (2011) η γλώσσα πολιτισμικής κληρονομιάς ομιλείται προφορικά μέσα στο σπίτι αλλά διαφέρει από τη βασική προφορική γλώσσα της κοινωνίας. Οι μαθητές/ριες της δεύτερης γλώσσας στη διασπορά έχουν διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες, ατομικά κίνητρα και πολιτισμικά χαρακτηριστικά καθώς η γλώσσα αποτελεί και έναν τρόπο σύνδεσης με τα μέλη της ευρύτερης οικογένειάς τους (Aravossitas και Oikonomakou 2020, σελ: 237).

Τέλος, όσον αφορά τα ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα στη διασπορά σύμφωνα με τον Aravossita, 2016 παρά το γεγονός ότι η γνώση της ελληνικής γλώσσας δεν αποτελεί προϋπόθεση για τη συμμετοχή στις ελληνικές κοινότητες ωστόσο αποτελεί βασικό στόχο της αποστολής αυτών των κοινοτήτων. Επιπλέον ο Μιχαήλ Δαμανάκης, 2005 (σελ: 58) διευκρινίζει ότι η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σχηματίζει μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις δύο παρακάτω ομάδες: (1) άτομα τα οποία συμμετέχουν ενεργά στις ελληνικές κοινότητες καθώς και με οποιονδήποτε τρόπο στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και (2) άτομα και οικογένειες που προέρχονται από την Ελλάδα αλλά έχουν αποστασιοποιηθεί από τις ελληνικές κοινότητες και έχουν αφομοιωθεί από την κοινωνία της χώρας που τους φιλοξενεί. Επομένως, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά εκτός από τον εκπαιδευτικό της σκοπό έχει και ως στόχο της διατήρηση του οικουμενικού ελληνισμού (Venturas, 2009).

2.2 Δεύτερη Γλώσσα

Συχνά στη υπάρχει μια λανθασμένη άποψη ότι η δεύτερη και η ξένη γλώσσα είναι το ίδιο. Προκειμένου, όμως, να αποσαφηνίσουμε και να ορίσουμε τους δύο αυτούς όρους είναι σημαντικό να αναφερθεί τι είναι η πρώτη γλώσσα (K1), ποια είναι τα χαρακτηριστικά της και πως διαφέρει από τη δεύτερη/ ξένη γλώσσα.

Σύμφωνα με τη Σκούρτου (2011, σελ: 92) η πρώτη γλώσσα έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- προηγείται στην ακολουθία κατάκτησης των γλωσσών,
- ο χρήστης και ταυτίζεται αλλά και τον ταυτίζουν με αυτή,
- ο χρήστης έχει αναπτύξει την ικανότητα να τη χειρίζεται με μεγάλη άνεση και
- επιτελεί όλες τις λειτουργίες που επιτελούν οι γλώσσες.

Η δεύτερη γλώσσα (K2) είναι ένας κώδικας επικοινωνίας, τον οποίο κάποιος αναπτύσσει εφόσον έχει κατακτήσει όλους τους μηχανισμούς της μητρικής γλώσσας (Μήτσης & Μήτση, 2007, σελ: 84-85). Σύμφωνα με το Δαμανάκη (2007, σελ: 228-299) για να θεωρηθεί μια γλώσσα δεύτερη θα πρέπει να πληρούνται τα παρακάτω κριτήρια:

- να συνδέεται με θεσμικούς και κοινωνικούς ρόλους,
- να καλύπτει επικοινωνιακές, κοινωνικές και ψυχολογικές ανάγκες και
- να υπάρχει διασύνδεση των δύο παραπάνω με το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο των μαθητών.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η δεύτερη γλώσσα συνδέεται άρρηκτα με τις οικογενειακές, επαγγελματικές ή κοινωνικές συνθήκες του ατόμου το οποίο τη μαθαίνει και η εκμάθηση της δε γίνεται σε οργανωμένο πλαίσιο όπως, για παράδειγμα το σχολείο ή το φροντιστήριο, αλλά άτυπα μέσα από το άμεσο περιβάλλον με το οποίο αλληλοεπιδρά, το οποίο αποτελείται από φυσικούς ομιλητές της γλώσσας αυτής.

Από την άλλη, η ξένη γλώσσα είναι η γλώσσα που μαθαίνει το άτομο λόγω των προσωπικών του ενδιαφερόντων. Σύμφωνα με τη Σκούρτου (2011, σελ: 100) πρόκειται για ένα προστιθέμενο μέγεθος και μια μελλοντική υπόσχεση για διευρυμένη επικοινωνία. Η ξένη γλώσσα μαθαίνεται κατά κύριο λόγο σε οργανωμένα περιβάλλοντα μάθησης και ο μαθητής δεν αλληλοεπιδρά με φυσικούς ομιλητές.

2.3 Διασπορά

Προκειμένου να ξεκινήσει η έρευνα για τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι σημαντικό να ορίσουμε την έννοια της διασποράς και να την αποσαφηνίσουμε σε σχέση με άλλες λέξεις οι οποίες χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν του Έλληνες που ζουν στο εξωτερικό: ομογενείς, μετανάστες, διασπορά, απόδημος ελληνισμός. Ο Δαμανάκης, 2007 στο πλαίσιο του έργου 'Παιδεία Ομογενών' ορίζει τη διασπορά ως εξής:

«Με τον όρο διασπορά, λοιπόν, νοείται ο γεωγραφικός διασκορπισμός εθνοτικών ομάδων, οι οποίες αποκομμένες, αλλά όχι οπωσδήποτε

αποξενωμένες, από την ομάδα προέλευσης/αναφοράς τους ή τον εθνοτικό κορμό, ζουν ως εθνοτικές ομάδες ή ως εθνοτικές μειονότητες στα πλαίσια μιας πολιτισμικά διαφορετικής κοινωνίας, κινούνται μεταξύ δύο ομάδων αναφοράς και μεταξύ δύο πολιτισμικών συστημάτων και ως εκ τούτου διαμορφώνεται κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες η ταυτότητά τους.» (σ. 45).

Από τον ορισμό, επομένως, αντιλαμβανόμαστε τη διαφορετικότητα αυτής της ομάδας οι οποίοι διαμορφώνουν την ταυτότητά τους σε μια συνθήκη κατά την οποία βρίσκονται ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς. Αυτό, κατά συνέπεια, επηρεάζει και το γλωσσικό κομμάτι. Λόγω της ετερογένειας των ομάδων της διασποράς, ο τρόπος που προσεγγίζεται η γλώσσα θα πρέπει να διαμορφώνεται ανάλογα.

Οι άνθρωποι της διασποράς διατηρούν μια στενή σχέση με το έθνος τους και την εθνική τους ταυτότητα. Η διαφορά τους με τους μετανάστες είναι ότι οι δεύτεροι προσπαθούν να ενσωματωθούν στην χώρα που έχουν μεταναστεύσει και τείνουν να αποκόπτουν τις σχέσεις με την πατρίδα τους. Αντίθετα, τα άτομα της διασποράς βρίσκονται συνέχεια ανάμεσα στο σπίτι τους (που είναι η χώρα φιλοξενίας τους) και την πατρίδα τους. Αυτός ο υβριδικός τρόπος ζωής τους ξεχωρίζει από τους γηγενείς. Οι άνθρωποι της διασποράς ακόμα και αν αποκόπτονται από την πατρίδα τους, δεν αποξενώνονται ποτέ, συνεχίζουν να διατηρούν την ταυτότητά τους σε πολιτισμικό, γλωσσικό, υλικό και συναισθηματικό επίπεδο.

Ο Δαμανάκης (σελ: 52) διακρίνει την ελληνική διασπορά σε:

- ιστορική, ξεκινάει από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και ολοκληρώνεται γύρω στο 1922 με τη μικρασιατική καταστροφή. Αυτή η περίοδος της διασποράς είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την Τουρκοκρατία καθώς και με τη δημιουργία του τουρκικού εθνικού κράτους. Οι πολίτες λόγω των διωγμών μετακινούνται σε ευνοϊκότερες και ομόθρησκες χώρες όπως η Ρωσία ενώ πολλοί Έλληνες αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους (όπως για παράδειγμα οι Πόντιοι) κατά τη διάρκεια της εθνογένεσης.
- εργατική ή μεταναστευτική διασπορά. Η μετακίνηση αυτή ξεκίνησε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι τη δεκαετία του 1970. Οι Έλληνες, σε αντίθεση με την πρώτη φορά, μετακινούνται λόγω των οικονομικών δυσχερειών που αντιμετωπίζουν στην χώρα τους αναζητώντας ευνοϊκότερες συνθήκες εργασίας και καλύτερη ποιότητα ζωής. Ο δυτικός κόσμος (Γερμανία, ΗΠΑ, Καναδάς κ.ο.κ) είναι οι χώρες υποδοχής αυτού του μεταναστευτικού κύματος.

Όσον αφορά τις άλλες λέξεις οι οποίες χαρακτηρίζουν τους Έλληνες του εξωτερικού είναι σημαντικό να αποσαφηνίσουμε τα παρακάτω: η λέξη μετανάστης χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει κάποιον ο οποίος έφυγε πρόσφατα από τη χώρα του και υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες να γυρίσει ξανά πίσω. Ο όρος απόδημος αναφέρεται επίσης σε ανθρώπους οι οποίοι αποχώρισαν πρόσφατα από την πατρίδα τους, εν προκειμένω την Ελλάδα και οι πιθανότητες να επιστρέψουν στην πατρίδα τους είναι πολύ λίγες. Οι δύο παραπάνω ομάδες καθώς και οι απόγονοι αυτών αποτελούν την τα μέλη της ελληνικής διασποράς (Μουσούρου, 1991, σελ: 182)

2.4 Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά

Δεδομένου του μεγάλου μεταναστευτικού κύματος των Ελλήνων δημιουργήθηκε ήδη από πολύ νωρίς η ανάγκη εκμάθησης τόσο της ελληνικής γλώσσας όσο και του ελληνικού πολιτισμού από τις νεότερες γενιές οι οποίες είτε είχαν γεννηθεί στο εξωτερικό είτε είχαν μεταναστεύσει σε πολύ μικρή ηλικία. Κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης η Ελλάδα ακολούθησε διαφορετικές εκπαιδευτικές πολιτικές για την εκπαίδευση των Ελλήνων της διασποράς. Πιο αναλυτικά, την περίοδο ανάμεσα στο 1974 και 1985 η εκπαίδευση είχε πιο ελλαδοκεντρικό χαρακτήρα, εκπαιδευτικοί έφευγαν στο εξωτερικό και ιδρύονταν πολλά ελληνικά σχολεία. Στη συνέχεια, 1985-1995, υπήρχε έντονος προβληματισμός των ελληνικών κυβερνήσεων για το μέλλον των φορέων ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά, χωρίς ωστόσο να σημειώνεται ιδιαίτερη πρόοδος. Το 1996 και πιο συγκεκριμένα με το νόμο υπ' αριθμό 2413/1996 (nomothesia.gr) καθορίστηκε η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό και η διαπολιτισμική εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον Δαμανάκη, 2007 (σελ: 172) το πνεύμα αυτού του νόμου μεταβαίνει από μια ελλαδοκεντρική προσέγγιση σε μια ελληνοκεντρική και συγχρόνως διαπολιτισμική. Τέλος με τον συγκεκριμένο νόμο ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ) καθώς και ο θεσμός των Συντονιστών Εκπαίδευσης (Δαμανάκης, 2007, σελ: 173-177). Το 2011 και πιο συγκεκριμένα με τον υπ' αριθμό 4027/2011 (nomothesia.gr) νόμο δίνεται ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό από το Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων. Πιο συγκεκριμένα, με τα 'Κέντρα Λόγου' και τους 'Συνοδούς Συνεργασίας' δημιουργείται ένα πιο εκσυγχρονισμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο καθώς πιο αξιόλογοι εκπαιδευτικό-πολιτισμικοί φορείς. Ο νόμος αυτός παρά το γεγονός ότι ήταν καινοτόμος προκάλεσε τις αντιδράσεις των ομογενών. Σύμφωνα με τη

Μαργαρώνη, 2011 (σελ: 17) θεωρήθηκε από τους ομογενείς «ότι το Υπουργείο απέτυχε να δημιουργήσει το πλαίσιο και τις προϋποθέσεις εκείνες που θα έθετε τις απαραίτητες βάσεις για μια ουσιαστική και αποτελεσματική ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό, ανάλογα με τις κατά τόπους ανάγκες και ιδιαιτερότητες της εσωτερικά ετερογενούς και πολυδιάστατης ομογένειας».

Σύμφωνα με την Χατζηδάκη, 2015 (σελ. 73) οι φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: (α) εκπαιδευτικές υπηρεσίες του κράτους υποδοχής, (β) εκπαιδευτικές υπηρεσίες του κράτους προέλευσης και (γ) εκπαιδευτικές υπηρεσίες της παροικίας, συμπεριλαμβανομένης και της εκκλησίας. Επομένως, σε κάθε χώρα συναντάμε διαφορετικές περιπτώσεις φορέων εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, η Γερμανία αποτελεί τη μοναδική χώρα που το ελληνικό σχολείο χρηματοδοτείται και εποπτεύεται είτε από το γερμανικό είτε από το ελληνικό κράτος. Από την άλλη, σε ορισμένες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Γεωργία, Ουκρανία, Ρωσία κ.ο.κ) η ελληνική γλώσσα διδάσκεται ως προαιρετική στην βασική εκπαίδευση της χώρας σε όλους τους μαθητές ανεξαρτήτως καταγωγής (Χατζηδάκη, 2015). Επιπρόσθετα, η Αλβανία, στην οποία έχει αναγνωριστεί η ελληνική μειονότητα, είναι υποχρεωμένη να διατηρεί με δική της χρηματοδότηση τα ελληνικά σχολεία (Βούρη και Καψάλης, 2003). Τέλος σε χώρες όπως το Λουξεμβούργο και το Βέλγιο λειτουργούν τα Ευρωπαϊκά Σχολεία τα οποία έχουν δημιουργηθεί για τα παιδιά των εργαζόμενων στις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία εντάσσουν τα ελληνικά στο πρόγραμμα σπουδών τους, καθώς ο βασικότερος στόχος τους είναι η καλλιέργεια της πολυγλωσσίας.

Ανάμεσα όμως στα σχολεία, λειτουργούν σε πολλές χώρες του κόσμου και Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας τα οποία δε διαθέτουν πλήρες ωράριο και συνήθως λειτουργούν είτε Σάββατα είτε απογεύματα, και στις περισσότερες περιπτώσεις διαφέρει ο φορέας που έχει την ευθύνη για την λειτουργία τους (Χατζηδάκη, 2015, σελ:75).

Όσον αφορά τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά αυτά δημιουργήθηκαν κατά βάση μέσω των δύο έργων, 'Παιδεία Ομογενών' και 'Ελληνόγλωσση πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια διαπολιτισμική εκπαίδευση στη Διασπορά' τα οποία υλοποιήθηκαν από το Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών (ΕΔΙΑΜΜΕ) το οποίο ιδρύθηκε το 1996 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και πιο συγκεκριμένα ως μέρος του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τα έργα συγχρηματοδοτήθηκαν από κρατικούς και

ευρωπαϊκούς πόρους στο πλαίσιο του Β' και Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ).

Όσον αφορά το 'Παιδεία Ομογενών' (1997-2008) στόχος του ήταν η καλλιέργεια και η προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στην ελληνική διασπορά τόσο μέσω από ομοεθνείς όσο και αλλοεθνείς μαθητές με σκοπό την ανάπτυξη μιας κοινωνικοπολιτισμικής ταυτότητας (<http://www.ediamme.edc.uoc.gr/>). Το έργο κατάφερε να:

- αναπτύξει εκπαιδευτικό υλικό,
- επιμορφώσει τους εκπαιδευτικούς,
- οργανώσει εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές και
- δημιουργήσει δίκτυα επικοινωνίας και βάσεις δεδομένων μέσα από το διαδίκτυο.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται συνοπτικά οι δράσεις του προγράμματος όπως αυτές εμφανίζονται και στην ιστοσελίδα του έργου:

α/α	Τίτλος	Σύντομη Περιγραφή
I.	ΑΘΗΝΑ	Δημιουργία προγραμμάτων σπουδών και παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού τόσο σε ηλεκτρονική όσο και σε έντυπη μορφή.
II.	ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ	Επιμόρφωση αποσπώμενων και ομογενών εκπαιδευτικών καθώς και υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για ομογενείς μαθητές.
III.	ΕΡΜΗΣ	Δημιουργία Βάσεων Δεδομένων και Δικτύων Επικοινωνίας για την δημιουργία υπηρεσιών τηλεκπαίδευσης.
IV.	ΟΡΙΖΟΝΤΙΕΣ ΥΠΟΔΡΑΣΕΙΣ	Πρόκειται για τρεις (3) υποδράσεις οι οποίες υποστηρίζουν την ομαλή υλοποίηση του έργου.

Πίνακας 1 Δράσεις του έργου 'Παιδεία Ομογενών'

Από την άλλη το έργο 'Ελληνόγλωσση πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια διαπολιτισμική εκπαίδευση στη Διασπορά' (2011-2014) «στοχεύει επιπλέον και κυρίως στην ανάπτυξη ενός διαδικτυακού περιβάλλοντος κατάλληλου για ηλεκτρονική μάθηση (e-learning), το οποίο θα συμβάλλει στην εξ αποστάσεως μάθηση/ διδασκαλία και στην επικοινωνία μεταξύ των φορέων ελληνόγλωσσης

εκπαίδευσης στη διασπορά αλλά και μεταξύ Κέντρου και των φορέων αυτών» (Χατζηδάκη, 2016, σελ:2). Το έργο ακολουθεί τους παρακάτω τέσσερις άξονες:

α/α	Άξονες	Περιγραφή
I.	Παραγωγή Εκπαιδευτικού Υλικού και Προγράμματα Σπουδών	Ανάπτυξη κυρίως ψηφιακού υλικού το οποίο στην ουσία είναι εμπλουτισμένο υλικό του έργου 'Παιδεία Ομογενών'
II.	Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών συμβατική και εξ αποστάσεως	Αφορά τόσο σε ζητήματα διδακτικής της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας όσο και στην αξιοποίηση του έντυπου και ψηφιακού υλικού που έχει αναπτυχθεί
III.	Υποδομές και μεθοδολογία ηλεκτρονικής μάθησης	Δράσεις που σχετίζονται με το σχεδιασμό και την υλοποίηση του Περιβάλλοντος Ηλεκτρονικής Μάθησης
IV.	Δημοσιότητα και Αξιολόγηση της Πράξης	

Πίνακας 2 Άξονες των Δράσεων του έργου 'Ελληνόγλωσσα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια διαπολιτισμική εκπαίδευση στη Διασπορά'

2.5 Σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά
Μέχρι την υλοποίηση του έργου 'Παιδεία Ομογενών' δεν υπήρχαν σχολικά εγχειρίδια αποκλειστικά για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερη γλώσσα στη διασπορά. Για τους σκοπούς αυτούς χρησιμοποιούσαν είτε τα βιβλία τα οποία διδασκόντουσαν οι μαθητές στα ελληνικά σχολεία που είναι φυσικοί ομιλητές της ελληνικής είτε χρησιμοποιούσαν βιβλία τα οποία δεν ήταν αποτέλεσμα παιδαγωγικής έρευνας αλλά ήταν καθαρά εμπειρικά. Σύμφωνα με το Δαμανάκη (1999) τα ελλαδικά σχολικά εγχειρίδια είναι εθνοκεντρικά και παρουσιάζουν στερεότυπα και εχθρούς για τους άλλους λαούς και εξιδανικεύουν την αρχαία Ελλάδα, την ορθοδοξία και τη σύγχρονη Ελλάδα. Ειδικότερα, η ελληνόγλωσσα εκπαίδευση στο εξωτερικό θεσπίστηκε με νομοθετικό διάταγμα επί χούντας όπου το κύριο μέλημα τους ήταν να εφοδιαστούν οι μαθητές με ιδεολογικά «κεκαθερμένα» σχολικά βιβλία, ενώ πολλοί από τους εκπαιδευτικούς που πήγαιναν στο εξωτερικό είχαν επωμισθεί το ρόλο της αστυνόμευσης των Ελλήνων μεταναστών (Χάρης, 2004). Σε έρευνα του το 1999 ο Δαμανάκης παρατηρεί ότι υπάρχει μια εξιδανίκευση της αρχαίας και της σύγχρονης

Ελλάδας και της ορθοδοξίας, δημιουργώντας στους Έλληνες της διασποράς μια «εικονική» ταυτότητα η οποία βρίσκεται μακριά από την πραγματικότητα καθώς στερείται συγχρονικών στοιχείων.

2.6 Συμβολή σχολικών εγχειριδίων

Από τον 18^ο αιώνα και μετά το σχολικό βιβλίο αποτελεί τον πυρήνα του εκπαιδευτικού συστήματος. Το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί τη βάση πληροφοριών για τους μαθητές και ως εκπαιδευτικό μέσο είναι οικονομικό και προσιτό για όλους τους ενδιαφερόμενους (Μπονίδης, 2004, σελ: 1-2). Το σχολικό βιβλίο αποτελεί το μέσο εφαρμογής του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών και σύμφωνα με την Κελεπούρη (2006) λειτουργεί ως διαμεσολαβητής ανάμεσα στην πραγματικότητα της κοινωνίας και της επιστήμης και αυτή του σχολείου, αποτελώντας ταυτόχρονα την κύρια πηγή γνώσης.

Τα σχολικά βιβλία έχουν μια συγκεκριμένη δομή που το διαχωρίζει από τα λογοτεχνικά και επιστημονικά βιβλία. Αρχικά, αποτελείται από τη διδακτέα ύλη η οποία είναι, στην ουσία, αναφορές σε επιστημονικά πεδία προσαρμοσμένες στην ηλικιακή ομάδα των μαθητών στην οποία απευθύνεται. Επιπλέον, τα σημαντικά μέρη της διδακτέας ύλης τονίζονται περισσότερο από τα άλλα, είτε με διαφορετική γραμματοσειρά είτε επειδή βρίσκονται στην αρχή ή στο τέλος του κάθε κεφαλαίου. Τα σημεία αυτά ονομάζονται στη βιβλιογραφία «μέρη εντύπωσης» και στην ουσία αποτελούν πληροφορίες οι οποίες εισάγουν κάτι καινούριο στο μαθητή για το οποίο δε διαθέτει πρότερη γνώση. Επιπλέον, ασκήσεις υπάρχουν είτε στο τέλος του κεφαλαίου είτε σε ξεχωριστό εγχειρίδιο. Τέλος, δομικά στοιχεία ενός σχολικού βιβλίου είναι οι επικεφαλίδες, οι κατάλογοι ονομάτων, χρονολογιών και συμβόλων, η βιβλιογραφία, οι παραπομπές, ο πίνακας περιεχομένων, οι πίνακες και οι χάρτες (Ξωχέλλης, 2002, σελ: 10).

Τα τελευταία χρόνια επικρατεί η άποψη ότι τα βιβλία θα αντικατασταθούν από τεχνολογικά μέσα όπως είναι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής. Παρ' όλα αυτά κάτι τέτοιο ειδικά στην Ελλάδα φαίνεται μακρινό καθώς οι υλικοτεχνικές δομές του σχολείου καθώς και η κατάσταση της οικονομίας στη χώρα καθιστά το βιβλίο ένα προσιτό και αξιόπιστο μέσο. Τέλος, όπως περιγράφει ο Μπονίδης (2004, σελ: 1-2), ορισμένοι από τους λόγους για τους οποίους το βιβλίο παραμένει ένα αξιόπιστο μέσο είναι οι παρακάτω:

- παρουσιάζει την πραγματικότητα στο μαθητή. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια σχέση ανάμεσα στην πραγματικότητα της επιστήμης και στην πραγματικότητα του μαθητή, ο οποίος έρχεται σε επαφή με την πηγή της γνώσης και όχι με την ακαδημαϊκή γνώση,
- καθοδηγεί τη διδασκαλία. Το σχολικό εγχειρίδιο καθοδηγεί τον εκπαιδευτικό στην προετοιμασία της διδασκαλίας του και βάζει την ύλη σε μία λογική σειρά,
- δίνει κίνητρο στους μαθητές, δημιουργώντας μια μόνιμη αγάπη για το βιβλίο και εκτός σχολείου,
- διαφοροποιεί την σχολική εργασία, το σχολικό βιβλίο καθώς και οι εργασίες πρέπει να δημιουργούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να προσαρμόζονται στις διαφορετικές μαθησιακές ανάγκες του μαθητή, εξατομικεύοντας τη διαδικασία,
- βοηθάει το μαθητή να εξοικειώνεται με την γνώση, εμποδώνοντας την. Οι διαφορετικές ασκήσεις επανάληψης και οι εργασίες εμπέδωσης οφείλουν να έχουν ποικιλία στη μορφή ώστε να είναι ελκυστικές και να μπορούν οι μαθητές να καλύπτουν τα κενά που τους έχουν δημιουργηθεί και
- είναι αρωγός για την κοινωνικοποίηση των μαθητών. Το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί έναν ισχυρό κοινωνικοποιητικό παράγοντα που επιδρά στη συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού.

Σημαντικό, επίσης, στοιχείο στο σχολικό βιβλίο είναι η εικονογράφηση καθώς μια εικόνα είναι πιο δυνατή από το κείμενο και μπορεί να επηρεάσει τη στάση και τη διάθεση των μαθητών (Καψάλης & Χαραλάμπους, 2008, σελ: 268). Μια εικόνα μπορεί να κινητροποιήσει τους μαθητές, να συμβάλλει στη βαθύτερη κατανόηση των αντικειμένων που διδάσκονται καλλιεργώντας ταυτόχρονα την κριτική τους σκέψη (Δάλκος, 1990). Για να μπορέσει μία εικόνα να είναι κατάλληλη για τη διδασκαλία, θα πρέπει να λειτουργεί συμπληρωματικά στις πληροφορίες που δίνονται στο κείμενο, να είναι σωστά τοποθετημένες και να είναι άρτιες αισθητικά (Δάλκος, 1990).

2.7 Τα πρώτα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά

Μέχρι την υλοποίηση του προγράμματος ‘Παιδεία Ομογενών’ δεν υπήρχε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών για την διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη διασπορά. Συγκεκριμένα, όλες οι χώρες, με εξαίρεση το πρόγραμμα Νεοελληνικών

Victoria Australia, δεν είχαν αναπτύξει κάποιο ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών και το εκπαιδευτικό υλικό που χρησιμοποιούνταν ήταν καθαρά εμπειρικό χωρίς κάποια παιδαγωγική μελέτη. Επιπρόσθετα, δεν υπήρχε κάποια σαφής μεθοδολογία καθώς δεν είχαν διασαφηνιστεί ακόμα οι όροι δεύτερη και ξένη γλώσσα. Επιπλέον, δεν υπήρχε διαβαθμισμένη και σταδιακά εξελισσόμενη πρόταση ως προς τη διδασκαλία γραμματοσυντακτικών φαινομένων και λεξιλογίου. Τέλος, δεν ήταν οριοθετημένη η θεματολογία των διδακτικών αντικειμένων. Μετά την ψήφιση και δημοσίευση του ΦΕΚ 807/4-7-2006 ορίστηκε η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό, το οποίο αποτέλεσε έναυσμα για τη δημιουργία προγράμματος σπουδών και σχολικών εγχειριδίων (ΕΔΙΑΜΜΕ, 2010, σελ: 41).

2.8 Σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά

Τα εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται, πλέον, στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά δημιουργήθηκαν από το έργο 'Παιδεία Ομογενών' το οποίο υλοποιήθηκε θεσμικά στο πλαίσιο του άρθρου 108 του Συντάγματος, στο πλαίσιο του νόμου 2413/96. Στόχος του ήταν η δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού σε μαθητές της διασποράς που διδάσκονται την ελληνική γλώσσα τόσο σε ψηφιακή όσο και σε έντυπη μορφή. Οι ομάδες στόχοι για τους οποίους δημιουργήθηκε αυτό το υλικό ήταν οι παρακάτω:

- ομοεθνείς αλλόγλωσσοι,
- ομοεθνείς χωρίς γνώση της ελληνικής γλώσσας και
- αλλοεθνείς αλλόγλωσσοι (Χατζηδάκη, 2013).

Από το έργο δημιουργήθηκαν προγράμματα σπουδών καθώς και σειρές υλικών οι οποίες τα υποστηρίζουν. Το πρόγραμμα σπουδών χωρίζεται σε τέσσερις ομάδες, όπως περιγράφονται παρακάτω. Όλο το υλικό έχει αντληθεί από τον ιστότοπο του έργου 'Παιδεία Ομογενών' το οποίο είναι ελεύθερα προσβάσιμο, περιλαμβάνοντας forum για συζητήσεις, επικοινωνία καθώς και όλες τις μελέτες που έγιναν στο πλαίσιο αυτού.

Το πρώτο είναι η ελληνική ως δεύτερη γλώσσα και απευθύνεται στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δηλαδή στις ηλικιακές ομάδες από 6 έως 16 ετών σε ομοεθνείς πρωτοσχολικής ηλικίας οι οποίοι έχουν επάρκεια επικοινωνίας στην ελληνική ακόμα και αν αυτή είναι περιορισμένη. Η συνολική φοίτηση διαρκεί δέκα χρόνια με μαθήματα διάρκειας τεσσάρων ωρών εβδομαδιαίως. Επιπλέον, το

συγκεκριμένο πρόγραμμα χωρίζεται σε τρία επίπεδα, τα πρώτα τρία επίπεδα απευθύνονται σε μαθητές δημοτικής εκπαίδευσης ενώ το τελευταίο σε μαθητές γυμνασίου (Κ7-Κ10). Τα πρώτο επίπεδο ξεκινάει με τη βασική ανάπτυξη δεξιοτήτων παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου. Το δεύτερο και το τρίτο επίπεδο στοχεύουν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου. Ενώ, το τέταρτο και τελευταίο επίπεδο αυτού του προγράμματος στοχεύει στο να αποκτήσει ο μαθητής την επικοινωνιακή επάρκεια σε επίσημες καταστάσεις. Η σειρά υλικού η οποία έχει δημιουργηθεί ονομάζεται ‘Πράγματα και Γράμματα’.

Το δεύτερο πρόγραμμα σπουδών αφορά ταχύρρυθμα τμήματα και απευθύνεται σε ομοεθνείς μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (12 έως 16 ετών) με περιορισμένη επάρκεια επικοινωνίας στην ελληνική. Η διάρκεια του είναι τρία χρόνια με 4 ώρες διδασκαλία εβδομαδιαίως. Αυτό το πρόγραμμα χωρίζεται σε τρία επίπεδα ξεκινώντας από ένα γραμματικά βασικά επίπεδο και ολοκληρώνοντάς το ο μαθητής έχει αποκτήσει τη γλωσσική επάρκεια και τις επικοινωνιακές δεξιότητες. Το γλωσσικό εγχειρίδιο που χρησιμοποιείται σε αυτό ονομάζεται ‘Ελληνικά με την παρέα μου Ι και ΙΙ’ καθώς και η σειρά ‘Ελληνικά από κοντά’.

Το τρίτο πρόγραμμα σπουδών απευθύνεται σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (6-12 ετών) οι οποίοι είτε είναι ομοεθνείς με ελάχιστες έως καθόλου ελληνογενείς πολιτισμικές προϋποθέσεις είτε είναι αλλοεθνείς που επιθυμούν να μάθουν την ελληνική γλώσσα. Το πρόγραμμα διαρκεί έξι χρόνια, καλύπτει τρεις ώρες εβδομαδιαίως και χωρίζεται σε τρία επίπεδα. Και τα τρία επίπεδα στοχεύουν στην καλλιέργεια δεξιοτήτων παραγωγής και κατανόησης γραπτού και προφορικού λόγου, ξεκινώντας από τη βασική εκπαίδευση και τον αλφαριθμητισμό και καταλήγοντας στην ανάπτυξη αυτών των δεξιοτήτων.

Το τέταρτο και τελευταίο πρόγραμμα σπουδών διαφέρει από τα προηγούμενα καθώς στόχος του, πλέον, δεν είναι η ανάπτυξη των γλωσσικών δεξιοτήτων αλλά η διδασκαλία στοιχείων ιστορίας και πολιτισμού. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 6 έως 16 ετών και διαρκεί 9 έτη με 3 ώρες εβδομαδιαίως. Τα σχολικά εγχειρίδια που δημιουργήθηκαν είναι οι σειρές ‘Εμείς και οι Άλλοι’ και ‘Από τη Ζωή των Ελλήνων της διασποράς’. Το πρόγραμμα σπουδών χωρίζεται σε τέσσερα επίπεδα, ξεκινάει από το άτομο και την οικογένειά του και ολοκληρώνεται με την ελληνική ιστορία σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πλαίσιο.

Τέλος, όσον αφορά το έργο που έχει γίνει από την ‘Παιδεία Ομογενών’ τόσο στη δημιουργία προγραμμάτων σπουδών όσο και στη δημιουργία των σχολικών εγχειριδίων βασίζεται στην λογική της σύγχρονης οικουμενικής παιδείας και σύμφωνα με το Δαμανάκη (2007, σελ: 187) ελήφθησαν υπόψιν το διαμορφούμενο παγκόσμιο οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον καθώς και οι πολλαπλές ελληνικές ταυτότητες.

2.9 Θέματα ταυτότητας στη διασπορά

Η ταυτότητα ενός ατόμου είναι μια έννοια σύνθετη. Ο Μπαμπινιώτης (1998, σελ:1764) αναφέρει ότι η ταυτότητα έγκειται στο σύνολο των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών, των γνωρισμάτων εκείνων που καθορίζουν ποιος είναι κάποιος, επιτρέπουν την αναγνώρισή του. Η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι μια διαδικασία σύνθετη η οποία βασίζεται τόσο στην αντίληψη της ομοιότητας και της συνέχειας της ύπαρξης μας στο χωροχρόνο όσο στην αντίληψη της μοναδικότητας, της διαφορετικότητας από τους άλλους (Δραγωνά, 2003).

Στην παρούσα εργασία, θα αναφερθούμε κατά κύριο λόγο σε δύο είδη ταυτότητας, τα οποία αφορούν την ομάδα την οποία μελετάμε, τη διπολιτισμική και την εθνοπολιτισμική.

Η διπολιτισμική ταυτότητα σχετίζεται με τα άτομα της διασπορά διότι ζουν σε ένα διπολιτισμικό και διαγλωσσικό περιβάλλον. Ως αποτέλεσμα, αναπτύσσουν αυτή την ταυτότητα και ταυτόχρονα την ικανότητα να λειτουργούν σε δύο διαφορετικά συστήματα, να αλλάζουν μεταξύ δύο συστημάτων αξιών αλλά και να ταυτίζονται με αυτά (Κωστούλα-Μακράκη, σελ: 97).

Η εθνοπολιτισμική ταυτότητα (στην περίπτωση που μελετάται είναι η ελληνικότητα) είναι το «σκέλος εκείνο της ταυτότητάς τους που συνδέεται με ή και συντίθεται από συγχρονικά ή διαχρονικά στοιχεία που αφορούν στην ελληνική γλώσσα και πολιτισμό, σε ήθη, έθιμα, θεσμούς και παραδόσεις» (ΕΔΙΑΜΜΕ 2004). Στην ελληνική διασπορά υπάρχουν διαφορετικές εκφάνσεις της ελληνικότητας άμεσα συνυφασμένες με την εκάστοτε ιστορική εξέλιξη της διασποράς.

3. Μεθοδολογία Έρευνας

3.1 Λίγα λόγια για τα Σώματα Κειμένων

Έχουν δοθεί διαφορετικοί ορισμοί για τα σώματα κειμένων κάθε ένα από τα οποία δίνει έμφαση σε κάποιο διαφορετικό χαρακτηριστικό τους. Αρχικά ο Sampson (2001, σελ: 1) ορίζει ως σώμα κειμένων «ένα εκτεταμένο δείγμα αυθεντικής χρήσης της υπό εξέταση γλώσσας, που χρησιμοποιείται ως πηγή στοιχείων για τη δημιουργία ή εξέταση υποθέσεων για τη φύση της γλώσσας». Σε αυτό τον ορισμό, ο Sampson δίνει έμφαση στο ‘δείγμα’ καθώς η καταγραφή όλων των πραγματώσεων λόγου από φυσικούς ομιλητές είναι αδύνατη επομένως τα σώματα κειμένων μας προσφέρουν ένα μικρό μέρος αυτών των αλληλεπιδράσεων. Επιπλέον, αναφέρει ότι τα σώματα κειμένων προσφέρουν τα δεδομένα που είναι χρήσιμα ώστε να μελετηθούν και να εξαχθούν συμπεράσματα και όχι τις απαντήσεις αυτές κάθε αυτές.

Οι McEnery και Wilson (1996, σελ: 177) ορίζουν ως σώμα κειμένων ‘κάθε πεπερασμένη συλλογή μηχανο-αναγνώσιμων κειμένων, επιλεγμένων έτσι ώστε να είναι όσο το δυνατό πιο αντιπροσωπευτική μιας γλώσσας ή γλωσσικής ποικιλίας’. Ο συγκεκριμένος ορισμός τονίζει το χαρακτηριστικό της αντιπροσωπευτικότητας ως βασικό στοιχείο των σωμάτων κειμένων. Πράγματι, δεδομένου ότι είναι απίθανη η συλλογή όλων των γλωσσικών πραγματώσεων, όπως προαναφέρθηκε, είναι σημαντική η αντιπροσωπευτικότητα ώστε να εξασφαλιστεί η ακρίβεια των εξαγόμενων συμπερασμάτων.

Τέλος, ο Sinclair το 2005 ορίζει ως σώμα κειμένων «μια συλλογή κομματιών γλωσσικού κειμένου σε ηλεκτρονική μορφή, που επιλέγονται σύμφωνα με εξωτερικά κριτήρια ώστε να αντιπροσωπεύουν, στο βαθμό που είναι δυνατό, μια γλώσσα ή μια γλωσσική ποικιλία ως πηγή δεδομένων για τη γλωσσολογική έρευνα». Εκτός από το χαρακτηριστικό της αντιπροσωπευτικότητας ο Sinclair στον ορισμό του δίνει έμφαση και στα κριτήρια τα οποία είναι απαραίτητα ώστε να δημιουργηθεί ένα σώμα κειμένων. Τα συγκεκριμένα κριτήρια βάσει των οποίων δημιουργείται ένα σώμα κειμένων πρέπει να είναι εξωτερικά και αντικειμενικά, δηλαδή η συλλογή γλωσσικών δεδομένων δε γίνεται βάσει του ερευνητικού ερωτήματος αλλά βάσει κριτηρίων τα οποία δεν ορίζονται από τον ερευνητή. Το χαρακτηριστικό αυτό (αναφέρθηκε παραπάνω ως συστηματικό χαρακτηριστικό), προσδίδει αντικειμενικότητα στην έρευνα.

Σύμφωνα με του Γούτσο (2015, σελ: 15) τα γλωσσικά δεδομένα τα οποία περιέχονται μέσα σε ένα σώμα κειμένων θα πρέπει να είναι:

- 1) εμπειρικά, αυτό σημαίνει ότι τα δεδομένα τα οποία συλλέγονται θα πρέπει να προέρχονται από την αλληλεπίδραση που προϋπάρχει και να μην δημιουργούνται για τις ανάγκες του σώματος κειμένων,
- 2) συστηματικά, δηλαδή να ακολουθούνται συγκεκριμένα κριτήρια κατά κύριο λόγο για τη συλλογή αλλά και την επεξεργασία τους,
- 3) αυθεντικά, δηλαδή να είναι αυθεντικές πραγματώσεις λόγου φυσικών ομιλητών της γλώσσας,
- 4) κειμενικά, να αποτελούν κείμενα και να μην είναι περιορισμένες λέξεις και προτάσεις και
- 5) εκτεταμένα, δηλαδή να είναι μεγάλα σε μέγεθος

Τα σώματα κειμένων αποτελούν, πλέον, σημαντικό εργαλείο έρευνας για τους γλωσσολόγους. Χρησιμοποιούνται σε πολλούς τομείς της γλωσσολογίας και αποτελούν τα δεδομένα βάσει των οποίων οι ερευνητές εξάγουν τα συμπεράσματά τους. Ειδικότερα, με την πρόοδο των ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα σώματα κειμένων είναι προσπελάσιμα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, παρέχοντας άμεσα τα δεδομένα στους ερευνητές.

Πλεονεκτήματα και περιορισμοί των σωμάτων κειμένων

Ο Γούτσο (2015, σελ: 18-19) αναφέρει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των σωμάτων κειμένων. Ορισμένα από τα πλεονεκτήματα που αναφέρει είναι οι δυνατότητες αποθήκευσης μεγάλου όγκου δεδομένων σε υπολογιστές σε συνδυασμό με την εξέλιξη της υπολογιστικής γλωσσολογίας η οποία δίνει εργαλεία τα οποία είναι χρήσιμα στην αναζήτηση. Εργαλεία όπως οι λημματοποιητές καθιστούν εφικτή την ποσοτική μελέτη της γλώσσας. Επιπλέον, τα σώματα κειμένων δίνουν μια 'διάσταση αντικειμενικότητας' στη γλωσσολογική έρευνα καθώς προϋπάρχουν αυτής και δεν έχουν δημιουργηθεί με σκοπό να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα. Τέλος, ενισχύεται η επαληθευσσιμότητα της μεθόδου, στοιχείο πολύ σημαντικό για όλες τις επιστημονικές έρευνες. Οι ερευνητικές υποθέσεις στη γλωσσολογία επαληθεύονται μέσω των σωμάτων κειμένων και δίνεται η δυνατότητα δημόσιου ελέγχου των ερευνητικών διαδικασιών.

Από την άλλη, όπως κάθε ερευνητικό εργαλείο έτσι και τα σώματα κειμένων έχουν ορισμένα μειονεκτήματα, τα οποία ο ερευνητής θα πρέπει να λάβει υπόψιν του όταν τα χρησιμοποιεί. Αρχικά, δεδομένου ότι ένα σώμα κειμένων είναι πεπερασμένο, δεν παρέχει όλες τις πληροφορίες για τη γλώσσα. Αυτό σημαίνει ότι εάν κάποιο γλωσσικό φαινόμενο δεν απαντά στο σώμα κειμένων δεν συνεπάγεται ότι δεν υπάρχει. Κατά βάση, όπως αναφέρει και ο Γούτσος ένα «σώμα κειμένων προσφέρει κατεξοχήν πληροφορίες για το αν κάτι είναι συχνό ή όχι στη συγκεκριμένη γλώσσα ή γλωσσική ποικιλία και με βάση αυτό μπορούμε να διαπιστώσουμε αν κάτι είναι σημαντικό ή όχι στη γλώσσα». Επιπλέον, κάθε σώμα κειμένων εκφράζει τα κείμενά του και τα κειμενικά του είδη. Αυτό για παράδειγμα σημαίνει ότι αν υπάρχουν κείμενα ρητορικού λόγου με πλούσια λεξιλογική ποικιλία, δεν μπορεί αυτό να γενικευτεί στη γλώσσα. Είναι σημαντικό για έναν ερευνητή να γνωρίζει το σώμα κειμένων που χρησιμοποιεί και τι αυτό αντιπροσωπεύει, ώστε να είναι σε θέση να συσχετίζει τα αποτελέσματά του με το σώμα κειμένων το οποίο έχει χρησιμοποιήσει. Τέλος, και ιδιαίτερα σημαντικό όταν χρησιμοποιούμε τα σώματα κειμένων, είναι ότι τα αποτελέσματα που εμφανίζονται βρίσκονται εκτός περικειμένου. Αυτό σημαίνει ότι ο ερευνητής δεν έχει γνώση των συμφραζομένων καθώς τα δεδομένα που του δίνονται είναι μεμονωμένες λέξεις ή φράσεις. Για την καλύτερη αντιμετώπιση αυτού του μειονεκτήματος είναι σημαντική η παρουσία μεταδεδομένων και επισημείωσης καθώς μπορούν να δώσουν πληροφορίες για το κείμενο οι οποίες συμβάλλουν στα αποτελέσματα της έρευνας.

Γλωσσολογία σωμάτων κειμένων

Η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων είναι το διεπιστημονικό πεδίο που μελετά τη γλώσσα βασισμένη σε μεγάλες συλλογές αυθεντικών πραγματώσεων λόγου. Σύμφωνα με το Γούτσο (2015, σελ: 22) η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων έχει εφαρμογές σε όλες τις πτυχές της γλωσσολογίας και οι διαδικασίες και οι μέθοδοι που ακολουθεί «καθορίζουν το είδος των ερευνητικών ερωτημάτων που τίθενται». Επομένως, η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων είναι μια θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση.

Η εξέλιξη του κλάδου της πληροφορικής και της τεχνολογίας αναπόφευκτα επηρεάζει τη δημιουργία και την ανάλυση των σωμάτων κειμένων. Ο Γούτσος (σελ: 23) επισημαίνει τη στενή σχέση της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων με την

υπολογιστική γλωσσολογία κυρίως στο πεδίο της επισημείωσης και της αλληλοτροφοδότηση στις μεθόδους τις οποίες χρησιμοποιούν.

3.2 Μεθοδολογικά εργαλεία Σωμάτων Κειμένων

Τα μεθοδολογικά εργαλεία των σωμάτων κειμένων επιτυγχάνουν την ανάλυση και την επεξεργασία των δεδομένων. Τα εργαλεία αυτά είναι απαραίτητα λόγω του μεγάλου όγκου των δεδομένων. Όπως αναφέρει ο Γούτσος (σελ. 61) τα εργαλεία αυτά αναπτύχθηκαν παράλληλα με το λογισμικό επεξεργασίας σωμάτων κειμένων. Επομένως, η σχέση μεταξύ των υπολογιστικών προγραμμάτων και των μεθοδολογικών εργαλείων των σωμάτων κειμένων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε τα βασικότερα τέσσερα εργαλεία: κατάλογοι συχνότητας, συμφραστικοί πίνακες, συμφραστικά πλαίσια και λέξεις-κλειδιά.

Κατάλογοι Συχνότητας (Word list)

Ο κατάλογος συχνότητας είναι ένας πίνακας που δείχνει πόσες φορές απαντά μια λέξη στο κείμενο. Σύμφωνα με το Γούτσο (σελ. 61) «η έννοια της συχνότητας είναι κεντρική στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων καθώς με αυτή συνδέεται η ανάλυση του τι είναι περισσότερο και τι λιγότερο σημαντικό ή κεντρικό στη γλώσσα».

Στις πρώτες θέσεις του καταλόγου εμφανίζονται λειτουργικές λέξεις, οι οποίες στερούνται πλήρους σημασίας όπως για παράδειγμα οι σύνδεσμοι (και, ή), τα άρθρα (οριστικά και αόριστα), οι προθέσεις (για, από) και οι συμπληρωματικοί δείκτες (θα και να). Χαρακτηριστικά οι λέξεις αυτές στο ΣΕΚ (Γουτσο, σελ. 61) αποτελούν το 20% των λέξεων του κειμένου. Στις τελευταίες θέσεις του καταλόγου εμφανίζονται τα άπαξ λεγόμενα δηλαδή λέξεις οι οποίες εμφανίζονται στο κείμενο μόνο μία φορά και των οποίων ο αριθμός είναι τεράστιος. Πιο συγκεκριμένα, οι λέξεις αυτές αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του σώματος κειμένων.

Τέλος, υπάρχουν και οι αλφαβητικοί κατάλογοι συχνότητας οι οποίοι εμφανίζουν την συχνότητα των λέξεων σε αλφαβητική σειρά. Με τον τρόπο αυτό είναι ευκολότερη η αναζήτηση συγκεκριμένων λέξεων εάν θέλουμε να μελετήσουμε συγκεκριμένο λεξιλόγιο.

Συμφραστικοί Πίνακες (Concordances)

Οι συμφραστικοί πίνακες είναι βασικό μεθοδολογικό εργαλείο καθώς μας βοηθάει να βρούμε τα συμφραζόμενα με τα οποία συναντάμε μια κομβική λέξη, όπου κομβική λέξη είναι η λέξη την οποία αναζητάμε (Γουτσοσ, σελ: 69). Οι συμφραστικοί πίνακες μπορούν να μας δώσουν πολλές λεξιλογικές όσο και συντακτικές πληροφορίες για μία λέξη όπως για παράδειγμα με ποιες λέξεις σχηματίζουν σύναψη (collocations) ή αν τη συναντάμε συχνότερα σε καταφατική ή αρνητική πρόταση (όταν προηγείται αρνητικό μόριο).

Στους συμφραστικούς πίνακες υπάρχει η δυνατότητα στοίχισης στα αριστερά, όταν θέλουμε να παρατηρήσουμε τι προηγείται μιας κομβικής λέξης ή δεξιά, ώστε να παρατηρήσουμε τι έπεται της λέξης αυτής. Key Word in Context (KWIC) ονομάζεται η στοίχιση των γραμμών με βάση την κομβική λέξη.

Συμφραστικά Πλαίσια (Patterns)

«Τα συμφραστικά πλαίσια αποτελούν μια αφαίρεση από τους αντίστοιχους συμφραστικούς πίνακες με διάταξη των συνεμφανιζόμενων λέξεων γύρω από την κομβική λέξη με σειρά συχνότητας» (Γούτσοσ, σελ: 70). Μέσα από ένα συμφραστικό πλαίσιο μπορούμε να εντοπίσουμε λέξεις οι οποίες εμφανίζονται μαζί τόσο συχνά που μπορούν να θεωρηθούν πολυλεκτικά σύνολα και συνήθως δεν είναι αντιληπτά από τον φυσικό ομιλητή. Οι συνεμφανίσεις που ονομάζονται λεξικά συμπλέγματα μπορεί να αποτελούνται τόσο από λέξεις χωρίς νόημα και χωρίς λειτουργία όσο και από λέξεις με σημασία και κατά συνέπεια αντίστοιχη λειτουργία. Η εμφάνιση των λέξεων στα συμφραστικά πλαίσια αποτελείται από την κομβική λέξη, και τις λέξεις που προηγούνται και έπονται αυτής με σειρά συχνότητας.

Λέξεις-Κλειδιά (Keywords)

Το τελευταίο μεθοδολογικό εργαλείο στο οποίο θα αναφερθούμε είναι οι λέξεις-κλειδιά. Πρόκειται για ένα εργαλείο το οποίο συγκρίνει δύο σώματα κειμένων εμφανίζοντας λέξεις με σημαντικές στατιστικές διαφορές. Οι λέξεις μπορεί να είναι με ή χωρίς σημασία (λειτουργικές λέξεις). Ειδικότερα, η σύγκριση μεταξύ των λέξεων με σημασία μας βοηθάει στην εύρεση του θέματος των σωμάτων κειμένων όπως για παράδειγμα στη σύγκριση μεταξύ ενός γενικού σώματος με ένα σώμα επιστημονικών κειμένων.

3.3 Μελέτες βασισμένες σε Σώματα Κειμένων και οδηγούμενες από Σώματα Κειμένων

Καθώς τα σώματα κειμένων επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε και μελετάμε τη γλώσσα καθώς προσέφεραν τα δεδομένα τα οποία είναι απαραίτητα στην επιστημονική έρευνα, δημιουργήθηκε μια διάκριση ανάμεσα στις μελέτες βασισμένες σε σώματα κειμένων και στις μελέτες που είναι οδηγούμενες από σώματα κειμένων. Το 2001, η Tognini-Bonelli (σελ: 84-85) εισήγαγε αυτή τη διάκριση σύμφωνα με την οποία οι μελέτες που βασίζονται σε σώματα κειμένων χρησιμοποιούν τα δεδομένα που τους δίνονται από τα σώματα προκειμένου να εξετάσουν μια θεωρία ή μια υπόθεση, με στόχο να την επιβεβαιώσουν, να την απορρίψουν ή να την βελτιστοποιήσουν. Για την Tognini-Bonelli η μεθοδολογία αυτή δεν αντιλαμβάνεται τις δυνατότητες των σωμάτων κειμένων.

Από την άλλη, οι μελέτες οδηγούμενες από σώματα κειμένων θεωρούν ότι το ίδιο το σώμα μπορεί να αποτελέσει τη μοναδική πηγή των υποθέσεων μας για τη γλώσσα. Κατά συνέπεια, θεωρούν ότι το σώμα κειμένων ενσωματώνει μια θεωρία για τη γλώσσα. Σε αντίθεση με τις μελέτες βασισμένες σε σώματα κειμένων, οι θεωρητικές δηλώσεις δεν υπάρχουν πριν από την παρατήρηση των δεδομένων αλλά προκύπτουν από τη μελέτη αυτών. Κατά συνέπεια, όλες οι θεωρητικές δηλώσεις αντικατοπτρίζουν άμεσα τα στοιχεία που παρέχονται από το σώμα κειμένων (Tognini-Bonelli, σελ. 84). Επιπλέον, σε μια προσέγγιση που καθοδηγείται από τα σώματα κειμένων, ο γλωσσολόγος δεσμεύεται για την ακεραιότητα των δεδομένων στο σύνολό τους και οι περιγραφές έχουν ως στόχο να είναι εμπειριστατωμένες αναφορικά με τα δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη του σώματος (Tognini-Bonelli, σελ. 84).

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια μελέτη οδηγούμενη από το γλωσσικό υλικό καθώς είναι αυτό που την καθοδηγεί και δημιουργεί τα ερωτήματα για τη γλώσσα.

3.4 Σώματα Κειμένων και σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της δεύτερης/ξένης γλώσσας

Τα σώματα κειμένων τα οποία αφορούν τη διδασκαλία της δεύτερης/ ξένης γλώσσας χωρίζονται σε δύο ομάδες. Η πρώτη αφορά σώματα τα οποία δημιουργήθηκαν για ερευνητικούς σκοπούς, ως τέτοιο θα παρουσιαστεί παρακάτω το Ελληνικό Σώμα Κειμένων Μαθητών (ΕΣΚΕΙΜΑΘ) (Τάντος κ.α., 2018), το οποίο δημιουργήθηκε από γραπτά κείμενα μαθητών της Ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Από την άλλη,

υπάρχουν σώματα κειμένων τα οποία χρησιμοποιούνται ως διδακτικό υλικό για τους μαθητές οι οποίοι διδάσκονται μια γλώσσα ως δεύτερη/ξένη.

Αρχικά, το ΕΣΚΕΙΜΑΘ είναι μέρος του προγράμματος 'Εκπαίδευση των Αλλοδαπών και Παλλινოსτούντων Μαθητών' και τα κείμενα από τα οποία αποτελείται συλλέχθηκαν με συστηματικό τρόπο, και παρήχθησαν στο πλαίσιο τριών τεστ με διαβαθμισμένη δυσκολία ανάλογα με το επίπεδο γλωσσομάθειας και την ηλικία του κάθε μαθητή. Αυτό το σώμα κειμένων δημιουργήθηκε για να απαντήσει σε ερωτήματα που σχετίζονται με τη διαγλώσσα των μαθητών, την προετοιμασία του εκπαιδευτικού και την ανεύρεση γλωσσικών δεδομένων σχετικά με την κατηγοριοποίηση των επιπέδων εκμάθησης (Τάντος, 2015 σελ: 323). Τα πλεονεκτήματα της δημιουργίας του σώματος είναι σύμφωνα με τον Τάντο (2015) η λεπτομερής και συστηματική καταγραφή επικοινωνιακών και γραμματικών λαθών, η δημιουργία στοχευμένων ασκήσεων εφόσον τα κριτήρια ταξινόμησης των μαθητών γίνονται πιο αναλυτικά, η εξαγωγή συμπερασμάτων για τη διαγλώσσα των μαθητών μέσα από τα λάθη τους καθώς και η δημιουργία γλωσσικού και εκπαιδευτικού υλικού για την καλύτερη υποβοήθηση της μάθησης.

Στον αντίποδα, βρίσκονται τα σώματα κειμένων τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν στη διδασκαλία της δεύτερης/ ξένης γλώσσας μέσα στην τάξη. Είναι γεγονός ότι υπάρχουν ορισμένοι φραγμοί οι οποίοι εμποδίζουν τους εκπαιδευτικούς από το να τα χρησιμοποιήσουν μέσα στην τάξη όπως για παράδειγμα το πεισμένο Πρόγραμμα Σπουδών, οι χρονικοί περιορισμοί και η μη εξοικείωση των εκπαιδευτικών με τα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων (Mukherjee, 2004). Όσον αφορά τις γνώσεις των εκπαιδευτικών για τα σώματα κειμένων φαίνεται από τη βιβλιογραφία ότι όχι μόνο δεν είναι εκπαιδευμένοι να χρησιμοποιούν τα σώματα κειμένων (McEnergy & Xiao, 2010) αλλά αρκετές φορές μπορεί να μη γνωρίζουν καν την ύπαρξη τους (Mukherjee, 2004). Παρ' όλα αυτά ακόμα και αν δεν είναι σε θέση ή δεν επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν τα σώματα κειμένων μέσα στην τάξη αρκετά συχνά τείνουν να χρησιμοποιούν τα προϊόντα μια έρευνας βασισμένης σε σώματα κειμένων, όπως είναι για παράδειγμα τα λεξικά που δημιουργήθηκαν από σώματα (Mukherjee, 2004). Στα πλεονεκτήματα της χρήσης σωμάτων κειμένων μέσα στην τάξη ανήκουν η αυτενέργεια των μαθητών, η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων των ξενόγλωσσων μαθητών καθώς και η ανεξαρτησία τους στην μάθηση.

4. Συλλογή, οργάνωση, επεξεργασία και ανάλυση του γλωσσικού υλικού

Παρακάτω περιγράφεται η συλλογή, οργάνωση και επεξεργασία του σχολικού εγχειριδίου. Μετά την κατάλληλη επεξεργασία του υλικού, χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό AntConc (Anthony, L., 2022) για την αρχική μελέτη του μη επισημειωμένου σώματος με βασικά μεθοδολογικά εργαλεία. Το γλωσσικό υλικό ήταν αυτό που καθοδήγησε την έρευνα και τα ερευνητικά ερωτήματα.

4.1 Συλλογή, ψηφιοποίηση και οργάνωση του γλωσσικού υλικού

Στην παρούσα διπλωματική εργασία αναζητήθηκαν τρόποι μελέτης αλλά και αξιοποίησης του εγχειριδίου της Κυριακούδη, Μ. (2019) ‘Ευγενική Κληρονομιά’ προκειμένου να μελετηθεί το περιεχόμενό του ως σχολικό εγχειρίδιο που χρησιμοποιήθηκε στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερη γλώσσα στη διασπορά. Για τις ανάγκες της εργασίας χρειάστηκε να μετατραπεί το συγκεκριμένο εγχειρίδιο από ένα μη επεξεργάσιμο αρχείο pdf σε επεξεργάσιμο προκειμένου να καταστεί δυνατή η επεξεργασία του μέσω του εργαλείου επεξεργασίας σωμάτων κειμένων AntConc. Για να συμβεί αυτό χρησιμοποιήθηκε ένα OCR (Optical Character Recognition) και πιο συγκεκριμένα το Online OCR (<https://www.onlineocr.net/>), δηλαδή ένα εργαλείο οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων. Η οπτική αναγνώριση χαρακτήρων είναι η μηχανική ή ηλεκτρονική μετατροπή εικόνων, χειρόγραφων ή γραμμένων από μηχανές ή εκτυπωμένων κειμένων (τα οποία συνήθως είναι προϊόντα σκαναρίσματος) σε επεξεργάσιμη μορφή. Ανήκει στο πεδίο της αναγνώρισης σχεδίων (pattern recognition), της τεχνητής νοημοσύνης και της μηχανικής οπτικής (machine vision) (Awel, Abidi 2019, p. 3666). Το εργαλείο πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στις διαφορετικές αλφαβήτους. Επομένως, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί διαφορετική προσέγγιση για την αναγνώριση των χαρακτήρων του ελληνικού αλφάβητου προκειμένου να καταφέρει το εργαλείο να φτάσει την καλύτερη δυνατή ακρίβεια μετατροπής από μη επεξεργάσιμη σε επεξεργάσιμη μορφή. Παρ’ όλα αυτά και δεδομένου ότι δεν υπάρχει ένα εργαλείο (τουλάχιστον ελεύθερα προσβάσιμο από το διαδίκτυο) το οποίο θα δίνει ακριβή μετατροπή των χαρακτήρων από μη επεξεργάσιμη σε επεξεργάσιμη μορφή χρειάστηκε να γίνει έλεγχος του κειμένου από την ερευνήτρια προκειμένου να διορθωθούν χαρακτήρες οι οποίοι δεν

αναγνωρίστηκαν σωστά. Επιπλέον, το γεγονός ότι το κείμενο βρισκόταν σε πολυτονικό σύστημα έκανε ακόμα πιο ανέφικτη την ακριβή μετατροπή καθώς ένα σύννητες πρόβλημα που χρειάστηκε να επιλυθεί ήταν η μετατροπή των πνευμάτων καθώς και γραμμάτων όπως τα β , γ και ψ τα οποία συχνά το σύστημα δεν τα αναγνώριζε.

Στη συνέχεια, το αρχείο αυτό μετατράπηκε σε επεξεργάσιμη μορφή για να εισαχθεί στο εργαλείο AntConc, το οποίο δέχεται ως αρχείο απλό κείμενο και πιο συγκεκριμένα αποκλειστικά με κωδικοποίηση UTF-8. Για να γίνει η κωδικοποίηση σε UTF-8 θα πρέπει το αρχείο doc να μετατραπεί σε αρχείο τύπου «απλό κείμενο» επιλέγοντας και την κωδικοποίηση UTF-8. Τα έγγραφα με κωδικοποίηση UTF-8 περιέχουν μη μορφοποιημένο κείμενο, πολλές γλώσσες υποστηρίζονται από αυτή την μορφή έγγραφου κειμένου ενώ πολλές εφαρμογές επεξεργασίας κειμένου προϋποθέτουν τη χρήση αυτής ώστε να είναι δυνατή η επεξεργασία.

4.2 Περιγραφή του σχολικού εγχειριδίου

Το σχολικό εγχειρίδιο που μελετήθηκε περιγράφει την ιστορία τριών ανθρώπων οι οποίοι ζουν στη διασπορά. Πιο συγκεκριμένα, ο Παναγιώτης, ο γιός του ο Δημήτρης και ο ανιψιός του ο Λάκης ξεκινάν το ταξίδι τους από την Αμερική και τον Καναδά προς την Ελλάδα. Με ένα μικρό βαν αρχίζουν την εξερεύνησή τους και το ταξίδι στην Ελλάδα και κατ' επέκταση και στην ελληνική ιστορία. Η εργασία του θείου Παναγιώτη, που είναι αρχαιολόγος, κάνει ακόμα πιο ενδιαφέρουσα την περιπλάνηση τους, καθώς όχι μόνο διαθέτει τις γνώσεις τις οποίες μεταδίδει στα παιδιά αλλά τα εξηγεί με παιδαγωγικό τρόπο με αποτέλεσμα τα παιδιά να τα αφομοιώνουν και να τα θυμούνται. Το ενδιαφέρον της ιστορίας είναι ότι ο Λάκης, παιδί της διασποράς, αδυνατεί να αντιληφθεί το λόγο για τον οποίο πρέπει να πηγαίνει στο ελληνικό σχολείο και να λαμβάνει μέρος στις σχολικές γιορτές, γι' αυτόν είναι αδύνατο να κατανοήσει τη σημασία των εθνικών εορτών καθώς και την ιστορία του μέρους από όπου κατάγεται.

Με ένα βαν, επομένως, το οποίο αποτελεί και το βασικό μέρος στο οποίο διαμένουν, έχοντας ταυτόχρονα την ευκαιρία να εξερευνήσουν όσο περισσότερα μέρη γίνεται, ξεκινώντας από την Κρήτη και το Μινωικό πολιτισμό και καταλήγοντας στο χωριό της καταγωγής τους, τις Μουριές στο Κιλκίς όπου μαθαίνουν για την Τουρκοκρατία, τις Σουλιώτισσες και το κρυφό σχολείο.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ελλάδα συναντιούνται με ενδιαφέροντες ανθρώπους, μαθαίνουν μέσα από τις εμπειρίες τους, ενώ ο Δημήτρης, ο οποίος είναι ιδιαίτερα ταλαντούχος στην ζωγραφική αποφασίζει να κάνει το βαν μια κινητή έκθεση της ιστορίας της Ελλάδας. Πάνω στο βαν υπάρχουν ζωγραφιές από το Μινωικό και το Μυκηναϊκό πολιτισμό, το χρυσό αιώνα του Περικλή και την Ακρόπολη, τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, τα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου καθώς και από την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας.

Το βιβλίο συνοδεύεται, επίσης, από εικόνες οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του, ειδικά για τις ανάγκες της διδασκαλίας των μαθητών της διασποράς καθώς τους δίνει εικόνες και αναπαραστάσεις μνημείων τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ελληνική ιστορία. Άλλωστε, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης παρατηρήθηκε ότι η εικονογράφιση στα σχολικά βιβλία είναι πολύ σημαντική αρκεί να συμπληρώνει το κείμενο και να είναι άρτια αισθητικά. Παρ' όλα αυτά δεδομένου ότι η εργασία αφορά το γλωσσικό μέρος του εγχειριδίου, οι εικόνες δε μελετήθηκαν περαιτέρω.

Τέλος, στο βιβλίο τονίζεται η σημασία της οικογένειας καθώς ο Λάκης, ο οποίος βρίσκεται μακριά από τους γονείς του οφείλει να τους ενημερώνει με γράμματα για το ταξίδι του στην Ελλάδα, το οποίο μάλιστα αποτέλεσε και μέρος του συμφωνητικού το οποίο έκανε προκειμένου να ζήσει αυτή την εμπειρία. Επιπλέον, η ευρύτερη οικογένεια (θείοι, ανηψιοί, ανηψιές, κ.ο.κ) τους υποδέχεται εγκάρδια στο χωριό επιβεβαιώνοντας την ελληνική φιλοξενία καθώς όχι μόνο δε τους αφήνουν να φύγουν από το χωριό αλλά ανοίγουν τα σπίτια τους και ετοιμάζουν πλουσιοπάροχα γεύματα για τους καλεσμένους τους.

Ο Λάκης στο τέλος της ιστορίας αντιλαμβάνεται πόσο μεγάλη σημασία έχει το να είσαι Έλληνας και πόσο σημαντική είναι η διατήρηση της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και η διάδοση της σε όλο τον κόσμο.

4.3 Επεξεργασία, μελέτη και ανάλυση του γλωσσικού υλικού

Η μελέτη και η ανάλυση του υλικού το οποίο συγκεντρώθηκε εστίασε κατά βάση στη λεξιλογική ανάλυση μέσω του εργαλείου επεξεργασίας σωμάτων κειμένων AntConc, το οποίο δημιουργήθηκε το 2004 από τον Anthony Laurence με σκοπό την χρήση του μέσα στην τάξη. Ο Laurence (2004, σελ:1) θεώρησε ότι ένα σώμα κειμένων χρειάζεται το κατάλληλο λογισμικό το οποίο όχι μόνο θα επεξεργάζεται τα δεδομένα

αλλά θα δείχνει τα αποτελέσματα με κατανοητό τρόπο. Το συγκεκριμένο εργαλείο είναι από τα δημοφιλέστερα καθώς είναι ελεύθερα προσβάσιμο από το διαδίκτυο. Στον ιστότοπο του εργαλείου υπάρχουν όλες οι εκδόσεις του προγράμματος, εκπαιδευτικά βίντεο, αρχεία με οδηγίες καθώς και ομάδες συζήτησης.

Αρχικά, τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία τέθηκαν αφορούσαν τη θεματολογία του σχολικού εγχειριδίου. Δεδομένου ότι το συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό απευθύνεται σε μαθητές που διδάσκονται την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα στη διασπορά, το εγχειρίδιο αναφέρεται σε ιστορικά γεγονότα, σε θεσμούς οι οποίοι είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικοί στην ελληνική παράδοση, όπως είναι η οικογένεια και η φιλοξενία καθώς και σε τρόπους συμπεριφοράς όπως είναι για παράδειγμα το να αποκαλούμε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας με την προσφώνηση κύριος/ κυρία είτε με άμεση είτε με έμμεση αναφορά. Καθώς πρόκειται για μια έρευνα η οποία είναι οδηγούμενη από τα σώματα κειμένων, τα δύο αρχικά ερωτήματα που τέθηκαν και αποτέλεσαν το έναυσμα για την υπόλοιπη έρευνα ήταν:

- ποιες είναι οι πιο συχνές λέξεις στο κείμενο και ποια συμπεράσματα μπορούμε να εξάγουμε από την συχνότητα εμφάνισής τους και
- είναι το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο κατάλληλο για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε μαθητές της διασποράς;

Η έρευνα, επομένως, ξεκίνησε με τη μελέτη των 100 πιο συχνά χρησιμοποιούμενων λέξεων (βλ. Παράρτημα 1). Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 3, οι συχνότερες λέξεις είναι λειτουργικές λέξεις χωρίς σημασία. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και βιβλιογραφικά καθώς όπως προαναφέρθηκε οι λέξεις αυτές καταλαμβάνουν περίπου το 20% ενός σώματος κειμένων.

Εστιάζοντας, επομένως σε λέξεις με νόημα παρατηρούμε ότι η λέξη *βαν* προηγείται με 111 εμφανίσεις. Το αποτέλεσμα αυτό είναι αναμενόμενο καθώς στην ιστορία οι βασικοί χαρακτήρες γυρνάνε την Ελλάδα με ένα βαν το οποίο όχι μόνο αποτελεί το μέσο μεταφοράς τους αλλά αποτελεί και μια κινητή έκθεση καθώς ο Δημήτρης, ο γιος του θείου Παναγιώτη, ο οποίος είναι ταλαντούχος στη ζωγραφική, αποτυπώνει τα βασικότερα μνημεία πάνω στο βαν τα οποία προέρχονται από όλη την ιστορία τόσο της αρχαίας όσο και της σύγχρονης Ελλάδας (από το Μινωικό πολιτισμό μέχρι τις Σουλιώτισσες).

Στη συνέχεια, ακολουθεί η λέξη *θείος*, η οποία έχει συνολικά 170 εμφανίσεις (107 ως *θείος* και 63 ως *θείε*). Στο σχολικό εγχειρίδιο, ο *θείος* είναι αυτός ο οποίος συνοδεύει

τα παιδιά και λόγω του επαγγέλματός του, τους ξεναγεί και τους μεταδίδει όλες τις γνώσεις για όλο το φάσμα της ιστορίας της Ελλάδας. Επιπρόσθετα, η λέξη *θείος* χρησιμοποιείται για την ευρύτερη οικογένεια η οποία βρίσκεται στις Μουριές, κατά συνέπεια τα δύο παιδιά τη χρησιμοποιούν για να τους αποκαλέσουν, εξ' ου και η κλιτική *θείε*. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι τα άτομα τα οποία αποκαλούν ως *θείο* δεν τα γνωρίζουν εκ των προτέρων, αποτελώντας έτσι χαρακτηριστικό γνώρισμα της ελληνικής οικογένειας και της εξοικείωσης, η οποία διατηρείται ακόμα και όταν δεν έχουν συναντηθεί ποτέ, λόγω της μετανάστευσής τους στο εξωτερικό, στην προκειμένη. Επιπλέον, όσον αφορά τις προσφωνήσεις σε μέλη της οικογένειας, παρατηρείται ότι η λέξη *μπαμπά* βρίσκεται στον πίνακα με 44 εμφανίσεις. Η παρουσία του *μπαμπά* αφορά κατά κύριο λόγο την προσφώνηση του Δημήτρη προς τον πατέρα του Παναγιώτη αλλά και τα γράμματα του Λάκη προς τον πατέρα του, με τον οποία έχει κάνει τη συμφωνία προκειμένου να πάει στην Ελλάδα με το θείο του και τον ξάδερφό του. Επομένως, στις πρώτες 100 λέξεις συναντάμε 214 φορές κάποια προσφώνηση σε συγγενικό πρόσωπο αντρικού φύλου.

Προχωρώντας στον πίνακα είναι σημαντικό να τονιστεί η παρουσία της Ελλάδας (είτε ως επίθετο είτε ως ουσιαστικό). Προσθέτοντας, τις εμφανίσεις των λέξεων *Ελλάδα*, *Έλληνες* και *ελληνική* παρατηρούμε ότι το λήμμα εμφανίζεται 145 φορές. Είναι γεγονός, και αποδεικνύεται και από τα ευρήματα της έρευνας ότι το ελληνικό στοιχείο είναι έντονο όχι μόνο μέσα από τις περιγραφές των τοπίων και των μνημείων αλλά και μέσα από τις λέξεις οι οποίες απ' όσα παρουσιάζονται στον κατάλογο συχνοτήτων είναι πρώτες σε σειρά εμφάνισης αθροιστικά.

Το σχολικό εγχειρίδιο το οποίο μελετήθηκε αφορά μια μνεία στην ελληνική ιστορία κατά τη διάρκεια των αιώνων με στόχο η νεότερη γενιά της διασποράς να γνωρίσει καλύτερα την Ελλάδα και να αντιληφθεί αλλά και να εξοικειωθεί με την ελληνική ιστορία, τις παραδόσεις και γενικότερα σε όσα μαθαίνουν θεωρητικά στο σχολείο. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται και από τη μελέτη και την επεξεργασία του σώματος κειμένων καθώς οι λέξεις *ιστορία* (49 φορές) και *περίοδο* (29 φορές) εμφανίζονται αρκετά ψηλά στον κατάλογο συχνότητας. Ο θείος Παναγιώτης αναφέρεται αρκετά συχνά σε αυτές τις δύο λέξεις καθώς εξερευνούν την Ελλάδα.

Τέλος, ενώ οι κεντρικοί ήρωες γυρνάνε σε όλη σχεδόν την Ελλάδα, από την Κρήτη μέχρι το Κιλκίς, από τον κατάλογο συχνοτήτων φαίνεται ότι η λέξη *αθήνα* εμφανίζεται 45 φορές, αρκετά συχνότερα δηλαδή από οποιαδήποτε άλλη πόλη. Μια ερμηνεία για την παρουσία αυτή είναι ότι η Αθήνα, πέρα από το γεγονός ότι είναι η

πρωτεύουσα της Ελλάδας και το βασικό σημείο από το οποίο ξεκινάει η ιστορία αλλά είναι και η πόλη η οποία αποτέλεσε το κέντρο του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Η Αθήνα, με την Ακρόπολη, την Πύλη του Αδριανού καθώς και άλλα μνημεία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ελληνική ιστορία. Επιπλέον, αποτέλεσε για πάρα πολλά χρόνια το κέντρο του πολιτισμού, των γραμμάτων και των τεχνών και η συμβολή της στη σύγχρονη παγκόσμια ιστορία είναι καταλυτική (βλ. Παράρτημα 1). Με αφορμή τον κατάλογο συχνοτήτων τέθηκαν ορισμένα ερωτήματα, τα οποία ερευνήθηκαν όπως φαίνεται παρακάτω με τα μεθοδολογικά εργαλεία που μας δίνονται από τη μεθοδολογία σωμάτων κειμένων. Βάσει των ευρημάτων, η ερευνήτρια επιχείρησε μια ερμηνεία αυτών, λαμβάνοντας υπόψιν της το πλαίσιο της έρευνας και το είδος του σώματος το οποίο μελετάται.

Αρχικά, μελετήθηκε η λέξη ιστορία και οι συνεμφανίσεις της. Για την καλύτερη δυνατή αναζήτηση αναζητήθηκε η λέξη με αστερίσκο δηλαδή *ιστορ** ώστε το εργαλείο να επιστρέψει αποτελέσματα από όλες τις κλίσεις. Η πληροφορία την οποία αντλούμε και είναι χρήσιμη για την παρούσα έρευνα είναι ότι μετά τη λέξη *ιστορία* συναντάμε 10 φορές τη λέξη *Ελλάδας* και 3 φορές τη λέξη *κόσμου*. Το πρώτο είναι προφανές καθώς αφορά και την ιστορία η οποία περιγράφεται, όμως το δεύτερο εύρημα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς φαίνεται ότι σε ορισμένα σημεία είτε συνδέει την ιστορία της Ελλάδας με την ιστορία του κόσμου και την παραλληλίζει είτε στην περιγραφή του αναφέρει ότι η ιστορία της Ελλάδας επηρέασε σημαντικά τον κόσμο. Πρόκειται για ένα εύρημα, το οποίο θα ήταν δύσκολο να γίνει αντιληπτό από το γλωσσικό αισθητήριο διαβάζοντας το κείμενο.

Rank	Freq	Freq(L)	Freq(R)	Stat	Collocates
1	10	0	10	12.90937	ελλάδας
2	3	0	3	12.42616	κόσμου
3	18	0	18	10.84120	της
4	4	0	4	10.84120	αυτή
5	6	0	6	9.81090	δεν
6	9	0	9	8.56591	του
7	3	0	3	7.77788	τους
8	5	0	5	7.62278	ο
9	6	0	6	7.46661	και

Πίνακας 3 Συνάψεις της λέξης 'ιστορία'

Για την επιβεβαίωση ή την απόρριψη των υποθέσεων πηγαίνουμε στο Key Word in Context όπου εμφανίζει την κομβική λέξη μαζί με το συγκείμενό της ορίζοντας πόσες λέξεις θα θέλαμε να εμφανίσει αριστερά και δεξιά της. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5, το νόημα που δίνεται στις δύο από τις τρεις εμφανίσεις της σύναψης *ιστορία του κόσμου* είναι ότι ο ελληνικός πολιτισμός επηρέασε την ιστορία του κόσμου, με τη φιλοσοφία του, την καλλιτεχνία του και τα δικαιώματα που έδωσε στους ανθρώπους. Στην τρίτη εμφάνιση η συγγραφέας συγκρίνει τη συμπεριφορά ενός Έλληνα κατακτητή (στη συγκεκριμένη περίπτωση του Μεγάλου Αλέξανδρου) με την αντίστοιχη όλων των άλλων, δηλώνοντας ότι συμπεριφέρθηκε όπως θα έκαναν και όλοι οι υπόλοιποι στη θέση του.

Hit	KWIC
1	τις κατακτήσεις του, όπως όλοι οι κατακτητές στην ιστορία του κόσμου , κατάφερε να απλώσει την Ελληνική σκέψη
2	φιλοσοφία και στην καλλιτεχνία είναι απaráμιλλα στην ιστορία του κόσμου , είπε με συγκίνηση. - Αυτή την έννοια
3	λαού, του δήμου. Έτσι, για πρώτη φορά στην ιστορία του κόσμου ο κάθε πολίτης είχε το δικαίωμα

Πίνακας 4 KWIC για τη σύναψη 'ιστορία του κόσμου'

Το επόμενο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε είναι εάν μπορεί ένα εργαλείο επεξεργασίας σωμάτων κειμένων να μας αποκαλύψει το χρονολόγιο της ιστορίας. Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο ήταν εύκολο να αποκαλυφθεί καθώς ήδη γνωρίζουμε ότι αναφέρεται στην ιστορία της Ελλάδας, ακολουθείται όμως μια χρονολογική σειρά στην αφήγηση (βλ. Παράρτημα 2);

Μελετώντας τις εικόνες στο Παράρτημα 2, παρατηρείται μια συνέχεια. Αρχικά, το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για να εξαχθούν τα παραπάνω ονομάζεται Concordance Plot και εμφανίζει το σημείο στο οποίο εμφανίζονται οι λέξεις που αναζητάμε μέσα στο κείμενο. Για τη δημιουργία των παραπάνω αναζητήθηκαν λέξεις με αστερίσκο (μινωι*, μυκηνα*, Αθήνα*, Αλέξανδρ*, βυζαντιν* και τουρκ*) για να δίνει το AntConc αποτελέσματα από όλες τις μορφές του λήμματος. Στόχος της ερευνήτριας ήταν να αναζητηθούν τα κομβικότερα σημεία της ελληνικής ιστορίας και να διαπιστώσει εάν αυτά βρίσκονται σε μια γραμμική σειρά όσον αφορά την αφήγηση τους μέσα στο κείμενο. Η ανάλυση επιβεβαιώνει αρχικά την υπόθεση ότι ένα εργαλείο επεξεργασίας σωμάτων κειμένων μπορείς με ελάχιστες αναζητήσεις σημαντικών λέξεων να μας δώσει μια εικόνα για την ιστορία. Γιατί όμως τα γεγονότα βρίσκονται σε απόλυτη χρονολογική σειρά; Πρώτον, πρόκειται για την αφήγηση ιστορικών γεγονότων επομένως είναι σημαντικό να υπάρχει μια λογική συνέχεια, που στην περίπτωση αυτή είναι η χρονολογική σειρά των γεγονότων. Δεύτερον, και κατά

τη γνώμη της ερευνήτριας σημαντικότερο, εφόσον το βιβλίο αυτό είναι ένα εγχειρίδιο για τη διδασκαλία της ελληνικής σε μαθητές της διασποράς είναι ορθό και ευκολότερο στην κατανόηση εάν υπάρχει μια λογική συνέχεια στο κείμενο. Έτσι ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να συνδέσει τα γεγονότα και να κατανοήσει βαθύτερα την ιστορία.

Από τα παραπάνω concordances plots ενδιαφέρον παρουσίασαν οι εμφανίσεις της λέξης ‘τούρκος’ στην αρχή του κειμένου, ενώ ιστορικά βρίσκεται στο τέλος του σώματος κειμένων και των λέξεων *μυκηναϊκός* και *μινωικός*. Από την έρευνα και πιο συγκεκριμένα από την αναζήτηση των λέξεων μέσα στο αρχείο, φαίνεται ότι η λέξη Τούρκος εμφανίζεται στην αρχή καθώς ο Λάκης παραπονιέται επειδή δεν μπορεί να κατανοήσει το λόγο για τον οποίο είναι υποχρεωμένος να πηγαίνει στο ελληνικό σχολείο και να λαμβάνει μέρος στις σχολικές εορτές. Φυσικά, στο τέλος της ιστορίας, η οποία τελειώνει με την Τουρκοκρατία, δηλαδή με την ίδια ακριβώς θεματολογία από την οποία ξεκίνησε ο Λάκης αντιλαμβάνεται το λόγο για τον οποίο η ελληνική ιστορία καθώς και τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδας του είναι σημαντικά προκειμένου να βρει την ταυτότητα του. Όσον αφορά τις λέξεις *μινωικός* και *μυκηναϊκός* ο λόγος που εμφανίζονται στο τέλος της ιστορίας είναι γιατί ο Δημήτρης περιγράφει τι έχει ζωγραφίσει πάνω στο βαν τους.

Ο θεσμός της οικογένειας στο σχολικό εγχειρίδιο

Δεδομένου ότι πρόκειται για ένα σχολικό εγχειρίδιο το οποίο απευθύνεται στους μαθητές της διασποράς θα πρέπει να είναι έντονο το στοιχείο της οικογένειας, καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της ελληνικής κουλτούρας. Όπως παρατηρήθηκε από τον κατάλογο συχνοτήτων, ανάμεσα στις 100 πιο συχνές λέξεις (και μάλιστα με αρκετά μεγάλη συχνότητα) βρίσκονται οι λέξεις *θείος* και *μαμπάς*. Ποιος όμως είναι ο ρόλος της μητέρας και της θείας; Η λέξη *μαμά* εμφανίζεται 5 φορές μέσα στο κείμενο χωρίς να εμφανίζεται κάποια άλλη λέξη όπως *μανούλα* ή *μαμά*. Στις 4 από τις φορές η *μαμά* παρουσιάζεται ως το πρόσωπο το οποίο ο γιος θα πρέπει να κάνει περήφανη με τη συμπεριφορά του, λέγοντας της ότι τηρεί τη συμφωνία που είχαν κάνει και ότι της αγόρασε κάποιο δώρο για να την χαροποιήσει. Από την άλλη, η λέξη *θεία* δεν έχει καμία εμφάνιση μέσα στο σχολικό εγχειρίδιο.

Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί για τα παραπάνω αποτελέσματα είναι ότι, λαμβάνοντας υπόψιν ότι τονίζεται το ιστορικό κομμάτι της Ελλάδας, ο στόχος δεν είναι να προβληθεί η οικογένεια, η οποία εμφανίζεται κατά κύριο λόγο μέσα από το

αντρικό πρότυπο αλλά να προβάλει όλα εκείνα για τα οποία θα πρέπει να είναι υπερήφανος ένας Έλληνας της διασποράς.

Ανάλυση των διαφορετικών ιστορικών εποχών

Έχοντας παρατηρήσει ότι το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο αναφέρεται κατά βάση στην ιστορία της Ελλάδας, στην συγκεκριμένη ενότητα αναζητήσαμε τις περιόδους αυτές ώστε να μελετήσουμε τις συνάψεις τους και να απαντήσουμε στο ερώτημα εάν η περιγραφή της ιστορίας είναι αντικειμενική και αμερόληπτη. Ξεκινώντας από την Κρήτη και το μινωικό πολιτισμό, αναζητήσαμε τη λέξη *μινωικός* η οποία εμφανίζεται 10 φορές μέσα στο γλωσσικό υλικό και όπως είδαμε και παραπάνω από τα

Hit	KWIC
1	να τα μάθουμε καλά. Πότε άκμασε ο Μινωικός Πολιτισμός; * Από το 1900 μέχρι το 1400 π.Χ.,
2	καπετάνιος, κ. Γαϊτανάκης ..... 24 Μινωικός Πολιτισμός 9. Στο μουσείο.....
3	ρος είναι ωραίος και αρκετά αντιπροσωπευτικός της Μινωικής εποχής. Τον πέτυχε. Συμφωνείς; * Συμφωνώ απόλυτα
4	, οι Μυκηναίοι κατέκτησαν την Κρήτη και τους Μινωείς, και αργότερα νίκησαν τους Τρωαδίτες γύρω στα 120
5	Και είναι πράγματι ευγενική κληρονομιά. Από τους Μινωείς μέχρι τους ήρωες του '21 η Ελλάδα χάρισε
6	αυτή την εποχή. * Γιατί λέγεται ο πολιτισμός Μινωικός, μπαμπά; ρώτησε ο Δημήτρης. * Πολλοί αρχαιολόγοι
7	συλλογή αντικειμένων από την αρχαία τέχνη του Μινωικού πολιτισμού. Σκεφθήτε ότι πολλά από τα αντικείμενα
8	ξεδιπλώνεται η Ιστορία της Ελλάδας με το Μινωικό πολιτισμό. Από το 1900 μέχρι το 1400 προ Χριστού
9	; * Πρώτα πήγαμε στην Κρήτη, έτσι; Γνωρίσαμε το Μινωικό πολιτισμό, που ήταν από το 3000 π.Χ.
10	ζωγραφίση το δικέφαλο αετό κάτω από το Μινωικό ταύρο. Αυτό ήταν εύκολο. Αλλά που να
11	αυτή πάνω στο βαν. Έχει ζωγραφίσει ένα Μινωικό ταύρο, τη Μυκηναϊκή Πύλη των Λεόντων, το
12	τη μια πλευρά του βαν ήταν ο Μινωικός ταύρος. Γύφω από τις διπλές πόρτες της

1Εικόνα 1 Μινωικός Πολιτισμός

concordances plots οι εμφανίσεις αυτές βρίσκονται στην πλειονότητα τους στην αρχή του εγχειριδίου. Όπως φαίνεται και στην Εικόνα 7 η λέξη *μινωικός* εμφανίζεται πέντε φορές (δηλαδή με αρκετά μεγάλη συχνότητα) μαζί με τη λέξη *πολιτισμός*, 3 φορές με τη λέξη *ταύρος*, που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της περιόδου και 1 φορά μόνο με την λέξη *εποχή*. Είναι εμφανές, ότι η λέξη *πολιτισμός* εμφανίζεται πολύ συχνότερα απ' ότι η λέξη *εποχή*. Η περιγραφή επομένως στο σχολικό εγχειρίδιο αυτής της περιόδου δίνει έμφαση στις τέχνες και στον πολιτισμό που αναπτύχθηκε και όχι στα υλικά αγαθά της.

Το ίδιο συμβαίνει και με τη λέξη *μυκηναϊκός* η οποία από τις 9 φορές που εμφανίζεται μέσα στο κείμενο κάνει 7 φορές σύναψη με τη λέξη *πολιτισμός*, 1 με τη λέξη *πύλη* και 1 με τη λέξη *χρόνος*, όπως φαίνεται και από την Εικόνα 8.

Rank	Freq	Range	Cluster
1	3	1	μυκηναϊκός πολιτισμός
2	2	1	μυκηναϊκού πολιτισμού
3	2	1	μυκηναϊκό πολιτισμό
4	1	1	μυκηναϊκή πύλη
5	1	1	μυκηναϊκούς χρόνους

Εικόνα 2 Μυκηναϊκός πολιτισμός

Στη συνέχεια της έρευνας, αναζητήθηκε η λέξη *αθηναϊκός*, η οποία εμφανίζεται μόνο μια φορά μαζί με τη λέξη 'δημοκρατία'. Η αθηναϊκή δημοκρατία είναι ένα στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού το οποίο επηρέασε ολόκληρο τον κόσμο και είναι ένα πολύ βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα εκείνης της εποχής.

Από τα υπόλοιπα ευρήματα η λέξη *βυζαντινή* συνεμφανίζεται με τις λέξεις *περίοδος*, *χρόνια*, *αυτοκρατορία* και *τέχνη*. Ακόμα σε αυτή την περίοδο, εάν και δεν αναφέρεται στο βυζαντινό πολιτισμό, υπάρχει ένα πολιτισμικό στοιχείο που κάνει την εμφάνιση του και αυτό είναι οι τέχνες. Προχωρώντας, στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία παρατηρήθηκε ότι η μόνη λέξη που θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει μια θετική κι όχι ουδέτερη χροιά είναι η λέξη *σκέψη*. Επειδή, η συνεμφάνιση αυτή προκάλεσε το ενδιαφέρον της ερευνήτριας αποφασίσαμε να δούμε το περιεχόμενο το οποίο είναι το εξής:

*Εκεί ο θεός μας είπε πως οι Ρωμαίοι κατάκτησαν
όλη την Ελλάδα γύρω από το 31 π.Χ. Μας είπε
επίσης ότι η Ρωμαϊκή σκέψη και τέχνη επηρεάστηκε
πολύ από την Ελληνική.*

Συνεπώς, παρατηρούμε ότι η ρωμαϊκή σκέψη αναφέρεται μόνο για να δώσει ένα θετικό πρόσημο στον ελληνικό πολιτισμό ο οποίος την επηρέασε προς το καλύτερο.

Τέλος, μελετήθηκε η περίοδος της Τουρκοκρατίας η οποία εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς καμία από τις λέξεις με τις οποίες συνεμφανίζεται δεν έχει θετική σημασία. Πιο συγκεκριμένα, οι λέξεις με τις οποίες κάνει σύνναψη είναι *πολεμιστής*, *εργάτης*, *χαρέμι*, *σκλαβώνω*.

Επιστρέφοντας στο ερώτημα για την αμεροληψία της αφήγησης και της περιγραφής της ελληνικής ιστορίας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ιστορία που περιγράφεται δεν είναι αντικειμενική καθώς μέσα από το λεξιλόγιο παρατηρούμε ότι γίνεται μια προσπάθεια εξύψωσης της αρχαίας Ελλάδας η ιστορία της οποίας, σύμφωνα με το σχολικό εγχειρίδιο, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της παγκόσμιας ιστορίας. Φυσικά, το σώμα κειμένων το οποίο μελετήθηκε είναι αρκετά μικρό ώστε να μπορέσει να επιβεβαιώσει αυτή την υπόθεση. Γι' αυτό το λόγο θα ήταν χρήσιμο να μελετηθούν σχολικά εγχειρίδια τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στη γλωσσική διδασκαλία της ελληνικής στη διασπορά την ίδια χρονική περίοδο, ώστε να διαπιστωθεί εάν αυτή η αμεροληψία στην αφήγηση αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό όλων των βιβλίων.

5. Συμπεράσματα – μελλοντικές κατευθύνσεις για έρευνα

Στην παρούσα εργασία έγινε μία προσπάθεια επεξεργασίας και ανάλυσης του σχολικού εγχειριδίου ‘Ευγενική Κληρονομιά’. Η έρευνα εστίασε κυρίως σε θέματα πολιτισμού, στο θεσμό της οικογένειας, των παραδόσεων και της γνώσης και της επίγνωσης της σημαντικότητας της ελληνικής ιστορίας. Όλα τα παραπάνω, λειτουργούν ως συνδετικοί κρίκοι των ανθρώπων που είναι στη διασπορά με την πατρίδα τους και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Από την μελέτη και την επεξεργασία του σχολικού εγχειριδίου διαπιστώθηκε ότι το βασικότερο θέμα που θέλει να προάγει είναι η ελληνική ιστορία και ο τρόπος με τον οποίο επηρέασε ολόκληρο τον κόσμο. Από τη μελέτη των συνάψεων προέκυψε ότι το κείμενο με έμμεσο τρόπο εξιδανικεύει τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό τον οποίο και συνδέει με την ιστορία του κόσμου γενικότερα και τον τρόπο με τον οποίο την επηρέασε ενώ διατηρεί μια εχθρική στάση απέναντι στους Τούρκους, λέξη η οποία συνεμφανίζεται μόνο με λέξεις με αρνητική σημασία, όταν περιγράφεται η περίοδος της Τουρκοκρατίας.

Μελλοντικά η έρευνα θα μπορούσε να έχει δύο σκέλη. Πρώτον, θα μπορούσε να εφαρμοστεί συντακτική αλλά και σημασιολογική επισημείωση. Αρχικά, όσον αφορά τη συντακτική επισημείωση, θα βοηθούσε να αντιληφθούμε την πολυπλοκότητα του κειμένου και εάν οι δομές που εμφανίζονται είναι κατάλληλες για διδασκαλία της δεύτερης γλώσσας. Αυτό θα σήμαινε μικρές προτάσεις, που συνδέονται κυρίως παρατακτικά και είναι κατάλληλη για μη φυσικούς ομιλητές της ελληνικής. Όσον αφορά στη σημασιολογική επισημείωση, θα μπορούσε να επισημειωθεί το κείμενο με τις ονοματικές οντότητες τις οποίες συναντάμε και να εξάγουμε συμπεράσματα από αυτές, όπως για παράδειγμα πόσες φορές συναντάται μια ονοματική οντότητα της μυθολογίας ή της ιστορίας.

Το δεύτερο σκέλος, θα μπορούσε να είναι μια σύγκριση με άλλα σχολικά εγχειρίδια για την εύρεση ομοιοτήτων και διαφορών, ώστε να διαπιστωθεί εάν η θεματολογία των κειμένων κυμαίνεται στα ίδια και τι προάγει. Με μια σύγκριση σε περισσότερα σχολικά εγχειρίδια, θα μπορούσαμε να εξάγουμε γενικότερα συμπεράσματα για τα βιβλία που χρησιμοποιούνται ή έχουν χρησιμοποιηθεί στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στη διασπορά.

Επίσης, προτείνεται η μελέτη των εικόνων του σχολικού εγχειριδίου. Αν και δεν ανήκει στο γλωσσικό υλικό, οι εικόνες, το σημείο που ο/η συγγραφέας επιλέγει να

μπουν καθώς και η περιγραφή αυτού που αναπαριστούν μπορεί μας δώσει επιπλέον πληροφορίες, λειτουργώντας συμπληρωματικά στα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη του γλωσσικού υλικού.

Βιβλιογραφία

- Βούρη, Σ., & Καψάλης, Γ. (2003). Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία. Ρέθυμνο: ΕΔΙΑΜΜΕ. Ανακτήθηκε από:
http://www.ediamme.edc.uoc.gr/diaspora/index.php?option=com_content&view=article&id=262:ellinoglossi-ekpaideusi-stin-albania&catid=135&Itemid=654 &lang=el.
- Δάλκος, Γ. (1990). Η χρήση της εικόνας στη διδασκαλία της ιστορίας. Τα εκπαιδευτικά, 18-19, σ. 93-104
- Δαμανάκης, Μ. (1999). Θεωρητική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων εξωτερικού, Δαμανάκης, Μ. (επιμ.) 1999, Παιδεία Ομογενών Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις. Συνολική έκθεση-μελέτη της επιστημονικής επιτροπής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ σ. 19-72
- Δαμανάκης, Μ. (2007). Ταυτότητες και εκπαίδευση στη Διασπορά. Αθήνα: Gutenberg.
- ΕΔΙΑΜΜΕ, (2010). Αποτίμηση της μέχρι το 2010 ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό και οι προοπτικές της. Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ. Ανακτήθηκε από:
http://www.ediamme.edc.uoc.gr/diaspora/index.php?option=com_content&view=article&id=248:apotimisi-tis-mexri-to-2010&catid=136&Itemid=655&lang=el.
- Ξωχέλλης, Π. Δ. (2002). Παιδαγωγική του Σχολείου. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Καψάλης, Γ. & Χαραλάμπους Δ. (2008). Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κελεπούρη, Μ. (2006). Η διδασκαλία της λογοτεχνίας και η συγκρότηση του εθνικού εαυτού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Η εθνική διάσταση της κοινωνικής λειτουργίας του λογοτεχνικού φαινομένου. Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κυριακούδη, Μ. (1979). Ευγενική Κληρονομιά. Stamford, Connecticut: James Publications.
- Μαργαρόνη, Μ. (2011). Ο νόμος 4027/2011 για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό: Ζητήματα γλωσσικής ιδεολογίας και εκπαιδευτικής πολιτικής. 1976-2011: 35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση, 123 Πρακτικά Επετειακού-Επιστημονικού Συνεδρίου, 4-6 Νοεμβρίου 2011. Ανακτήθηκε από
http://www.ins.web.auth.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=513&Itemid=171&lang=el.
- Μήτσης, Ν. & Μήτση, Α. (2007). Η διδασκαλία της γλώσσας. σε Ν. Μήτσης Μουσούρου, Λ. (1991). Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπονίδης, Κ. (2004). Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σκούρτου, Ε. (2011). Η διγλωσσία στο σχολείο. Αθήνα: Gutenberg.
- Τάντος, Α., Αλεξανδρή, Κ., Ντόση, Ι., Σαββίδου, Π., Φωτιάδου, Γ. (2018). Ανάλυση λαθών στο ελληνικό σώμα κειμένων μαθητών (ΕΣΚΕΙΜΑΘ): πρώτα ευρήματα. STUDIES IN GREEK LINGUISTICS Proceedings of the Annual Meeting of the Department of Linguistics, 35, Θεσσαλονίκη

- Χατζηδάκη, Α. (2016). Ελληνόγλωσση Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στη Διασπορά. Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. 7.
- Anthony, L. (2022). AntConc (4.1.1) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. Ανακτήθηκε από: <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Aravossitas, T. & Oikonomakou, M. (2020). New Directions for Greek Education in the Diaspora: Teaching Heritage Language Learners in Canada. In E. Skourtou, V. Kourtis- Kazoullis, T. Aravossitas & P. Trifonas (Eds.), Language diversity in Greece, Local challenges with international implications (pp. 235-253), Multilingual Education, vol.36. Springer, Cham. Ανακτήθηκε από: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-28396-4_18
- Aravossitas, T. (2016). The hidden schools: Mapping Greek heritage language education in Canada. Doctoral dissertation. University of Toronto. Ανακτήθηκε από: <https://tspace.library.utoronto.ca/handle/1807/71722>
- Awel, M. A. & Abidi, A. I. (2019). Review on optical character recognition. International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET), vol. 6, no. 6, pp. 3666–3669(3)
- Damanakis, M. (2005). The metropolitan centre, the diaspora and education. Hellenic Studies/Greek Education in the Diaspora, 13(2), 27–62
- Damanakis, M. (2007). Greek education abroad: Theoretical and empirical approaches. Rethimno: University of Crete, Centre for Intercultural & Migration Studies (EDIAMME).
- Bilash, O. (2011). Heritage Language Teaching. Ανακτήθηκε από <https://bestofbilash.ualberta.ca/heritage.html>.
- McEnery, T. & Wilson, A. (1996). Corpus Linguistics: An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- McEnery, T. & Xiao, R. (2010). What corpora can offer in language teaching and learning. In E. Hinkel (Ed.), Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning. Vol.2 (pp. 364-380). London & New York : Routledge.
- Mukherjee, J. (2004). Bridging the gap between applied corpus linguistics and the reality of English language teaching in Germany. In U. Connor & T. A. Upton (Eds.), Applied corpus linguistics. A multi-dimensional perspective (pp. 239–250). Amsterdam: Rodopi.
- Sampson, G. R. (2001). Empirical Linguistics. London/New York: Continuum.
- Sinclair, J. (2005). Corpus and Text. Basic Principles. In M. Wynne (ed.) Developing Linguistic Corpora: A Guide to Good Practice. Oxford: Oxbow Books: 1-16.
- Tognini-Bonelli, E. (2001). Corpus Linguistics at Work. Benjamins
- Venturas, L. (2009). Deterritorialising the nation: The Greek state and ‘ecumenical Hellenism’. In D. Tziouvas (Ed.), Greek diaspora and migration since 1700: Society, politics and culture (pp. 125–140). Farnham: Ashgate

Παραρτήματα

Παράρτημα 1

809	και
740	το
691	να
605	ο
527	του
346	την
332	από
326	τους
313	τα
312	η
299	που
292	θα
270	για
257	στο
246	ήταν
246	με
234	της
230	στην
187	τη
183	δεν
183	οι
178	τον
155	είναι
119	μια
114	τις
111	βαν
110	είπε
107	ένα
107	θείος
106	μας

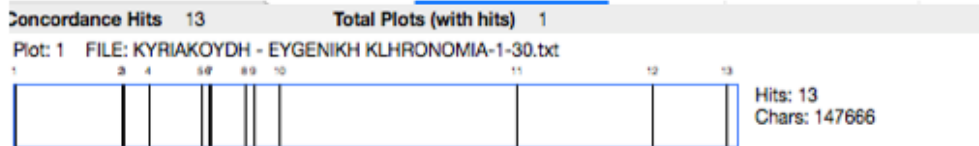
94	μου
93	πως
88	είχε
88	των
86	δε
86	στη
84	δημήτρης
79	στα
76	αυτό
75	σε
73	σας
73	τι
72	<u>δημήτρη</u>
72	όταν
69	παιδιά
68	<u>λάκης</u>
65	πολύ
64	<u>λάκη</u>
64	στον
63	γιατί
63	θείε
61	ελλάδα
59	τόρα
58	ότι
57	έτσι
57	κι
55	αλλά
52	αυτή
52	είχαν
52	μαζί
52	στις
52	όμως
51	έλληνες

50	εκεί
50	σου
49	ιστορία
45	αθήνα
45	όπως
44	μπαμπά
43	μέσα
41	χρόνια
40	κύριος
39	δυο
39	εγώ
39	μετά
39	πάνω
38	αυτά
38	μόνο
38	σ
37	ρώτησε
37	όλοι
37	ώρα
36	έχει
36	εδώ
35	πιο
35	τότε
34	χ
33	ελληνική
33	πολλά
33	στους
32	πώς
32	όχι
31	ελλάδας
31	κοντά
31	τόσο
30	πρέπει

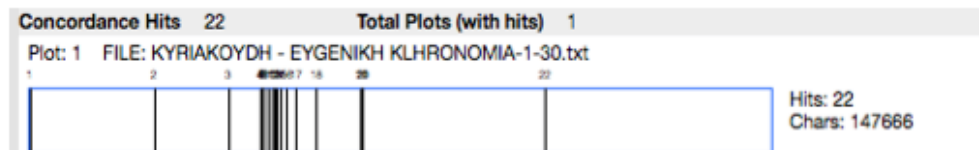
30	σαν
29	ή
29	περίοδο
29	πού

Word List - οι πρώτες 100 λέξεις σε συχνότητα

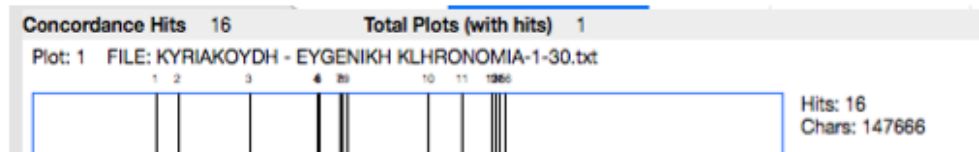
Παράρτημα 2

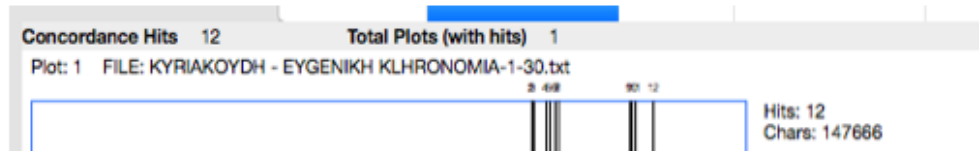
Concordance Plot για τη λέξη 'μικροκόσμος'

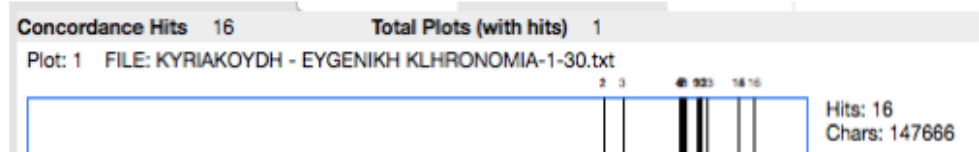
Concordance Plot για τη λέξη 'μικροκοσμικός'

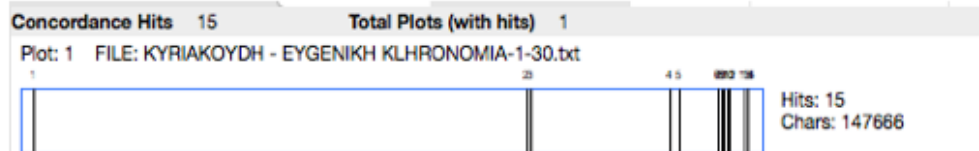
Concordance Plot για τη λέξη 'Αθήνα'

Concordance Plot για τις λέξεις 'Μέγας Αλέξανδρος'

Concordance Plot για τη λέξη 'Βυζαντινή'

Concordance Plot για τη λέξη 'Τούρκοι'

